

Αμερική και αμερικανισμός: Από την ιστορία στη μυθ-ιστορία

I

Έχουν περάσει εκατό περίπου χρόνια από την εποχή που η Αμερική εγκατέλειψε το δόγμα του απομονωτισμού, επιλέγοντας την ατραπό της ανάμειξης στις υποθέσεις άλλων χωρών —άλλοτε ως «παρατηρητής», άλλοτε ως «χωροφύλακας», οικονομικός εταίρος, στρατιωτικός εγγυητής κ.ο.κ.— και τα συναισθήματα της διεθνούς κοινότητας, ιδιαίτερα του απλού πολίτη, απέναντι σ' αυτή τη σύγχρονη υπερδύναμη δεν έχουν ξεκαθαρίσει. Η θεοποίηση και η δαμιονοποίηση, η αγάπη και το μίσος, η επιφυλακτικότητα και ο θαυμασμός, η φιλία και η αντιπαλότητα, είναι τα συστατικά μέρη του πλέγματος των συναισθημάτων που χαρακτηρίζουν την πρόσληψη της πορείας της χώρας πέρα από τα εθνικά της σύνορα. Στη συνείδηση των περισσότερων η Αμερική ως ιδέα και ως χώρος ήταν, και εξακολουθεί να είναι, ένας πόλος έλξης, η ιδανική χώρα πλουτισμού, αναρρίχησης, επιτυχίας, ένας παράδεισος ευκαιριών, όπου όλα είναι δυνατά εφόσον υπάρχει η διάθεση για σκληρή δουλειά. Για μια άλλη, μικρότερη ίσως, ομάδα, η Αμερική, παρόλη την οικονομική και τεχνολογική της εξέλιξη, είναι μια χώρα αδίστακτη, ιμπεριαλιστική, έτοιμη ανά πάσα στιγμή να επιβάλλει το λόγο της δια πυρός και σιδήρου για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά της.

Χωρίς να διεκδικούν την απόλυτη ορθότητα και οι δυο τοποθετήσεις προβάλλουν κάποιες «αλήθειες» γύρω από τον «αμερικανικό τρόπο ζωής», την έννοια του «αμερικανισμού» και των ιδεολογημάτων του, που θα άξιζε τον κόπο να δούμε κάπως εκτενέστερα, έτσι ώστε να αντιληφθούμε καλύτερα το πολιτικο-κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν αναπτυχθεί.

Αυτό που υποστηρίζεται εδώ είναι ότι η έννοια του «αμερικανισμού», μολονότι αρχίζει να απασχολεί τους μελετητές από το 18ο αιώνα, αποκτά σαφή ιδεολογικά περιγράμματα μόλις το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Και αυτό δεν είναι τυχαίο. Με εξαίρεση τα χρόνια 1789-1791, καμιά άλλη χρονική περίοδος στη σύντομη ιστορία του Νέου Κόσμου δε γίνεται μάρτυρας τόσων ραγδαίων και ουσιαστικών αλλαγών και ανακατατάξεων όσο τα χρόνια 1850-1900. Πολιτικά, οικονομικά, φιλοσοφικά, στρατιωτικά, πολιτιστικά, η Αμερική εμφανίζει την εικόνα ενός απέραντου εργοτάξιου. Με το τέλος του Εμφύλιου Πολέμου και τον τελικό θρίαμβο του βιομηχανικού μοντέλου των Βορείων σε βάρος της αγροτικής και φεου-

δαρχικής πολιτικής των Νοτίων, τη συνακόλουθη απελευθέρωση των Μαύρων και το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησής τους (συνήθως προς τα αστικά κέντρα του Βορρά), και την εισροή εκατομμυρίων μεταναστών, αρχίζει μια πρωτόγνωρη ανασύνταξη των μέχρι τότε διάσπαρτων εθνικών δεδομένων, που οριοθετεί τα πλαίσια του αμερικανικού πολιτικού, πολιτισμικού και οικονομικού μοντέλου, όπως περίπου το γνωρίζουμε σήμερα.

II

Τελείως επιγραμματικά αναφέρουμε ότι η δεκαετία του 1840 κλείνει με την προσάρτηση των νοτιοδυτικών ισπανόφωνων περιοχών (Texas, California, Nevada, Utah, New Mexico, Colorado, Kansas, Oklahoma, Wyoming). Λίγο αργότερα (1867) ακολουθεί η αγορά της Αλάσκας από τη Ρωσία, αντί του ποσού των 7.2 εκατομμυρίων δολαρίων. Το 1878 μπαίνουν στη σφαίρα επιρροής της τα νησιά Σαμόα, σημαντικός σταθμός για το εμπόριο του Ειρηνικού. Το 1898 η Αμερική επεμβαίνει υπέρ των Κουβανών επαναστατών και αναγκάζει την Ισπανία να εγκαταλείψει το νησί και παράλληλα να της παραχωρήσει το Πουέρτο Ρίκο, το Gham και τις Φιλιππίνες.¹ Το 1899 προσαρτά τη Χαβάη, μετά το πραξικόπημα που εκδηλώνει η αμερικανική παροικία του νησιού εναντίον της βασίλισσας Liliuokalani επί προεδρίας Harrison, εξασφαλίζοντας έτσι τον έλεγχο του Ειρηνικού ωκεανού.

Την ίδια εποχή το ναυτικό της Αμερικής εκσυγχρονίζεται για να αντεπεξέλθει στον νέο γεωπολιτικό ρόλο της χώρας. Ο πρόεδρος Theodore Roosevelt, ακολουθώντας την αφρικανική ρήση «μίλα μαλακά και κουβάλα μεγάλη βέργα», σιγά σιγά κάνει το αμερικανικό ναυτικό εφάμιλλο του βρετανικού και του γερμανικού. Μάλιστα, για λόγους εντυπωσιασμού, στέλνει μια ομάδα 16 πολεμικών πλοίων σε ένα ταξίδι 45.000 μιλίων γύρω από τον κόσμο, κάνοντας έτσι διαφήμιση των δυνατοτήτων της χώρας. Όπως σημειώνουν οι ιστορικοί Charles και Mary Beard, «αυτό που η Αγγλία πέτυχε σε εκατό χρόνια, οι Ηνωμένες Πολιτείες το πέτυχαν στο μισό χρόνο». Εικοσιπέντε χρόνια μετά το θάνατο του Lincoln η Αμερική γίνεται ένας πολύ σοβαρός στρατιωτικός αντίπαλος.

Με την είσοδο του 20ού αιώνα η Αμερική απλώνεται από τον Ατλαντικό στον Ειρηνικό (ανατολικά/δυτικά) και από τον Καναδά στο Μεξικό (με ένα σύνολο 45 Πολιτειών). Ο πληθυσμός της αυξάνεται από 23.191.000 (1850) σε 76.094.000 (1900). Όσο για τη σύστασή του, μολονότι είναι εμφανής η υπεροχή των Αγγλοσαξόνων,² δεν παύουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους και τα εκατομμύρια των μεταναστών, που καταφτάνουν από όλα τα μέρη της γης αναζητώντας μια καλύτερη τύχη.

III

Η ανακάλυψη των πρώτων πετρελαιοπηγών, πρώτα στη Δυτική Πενσυλβανία και κατόπι στο Οχάιο και την Ιντιάνα, η εντυπωσιακή άνθηση της χαλυβουργίας και ο ταχύτατος εκσυγχρονισμός της αγοράς,³ τα νέα εργοστάσια, η υφαντουργία, οι νέες πηγές ενέργειας, η καταλυτική είσοδος του ψυγείου και η ριζική αλλαγή της αγοράς του κρέατος (με την πα-

ρουσία των πρώτων «βαρώνων» του χώρου, όπως ο Philip D. Armour, ο Nelson Morris και ο Gustavus Swift), η είσοδος της αθροιστικής μηχανής, της γραφομηχανής, του τηλεφώνου από τον Alexander Graham Bell (1876) και της ηλεκτρικής λάμπας από τον Thomas Edison (1879), η βελτίωση των πυροβόλων όπλων, η κατασκευή του πρώτου αυτοκινήτου από το Ford κ.λπ. δημιουργούν μια πρωτόγνωρη εικόνα ευφορίας. Ειδικά με την καθιέρωση του τρένου ως βασικού μεταφορικού μέσου έχουμε μια επανάσταση στο εσωτερικό της χώρας, η οποία αλλάζει κυριολεκτικά το χάρτη και τις προϋποθέσεις της Αμερικής.

Όταν δολοφονήθηκε ο Lincoln το 1865, το όλο σιδηροδρομικό δίκτυο καταμετρούσε 35.000 μίλια ανατολικά του ποταμού Μισσισιππή. Τριάντα χρόνια αργότερα το δίκτυο αριθμεί 192.556 μίλια σε όλη την επικράτεια. Εβδομήντα δύο χιλιάδες άτομα θα χάσουν τη ζωή τους και άλλα δύο εκατομμύρια θα τραυματιστούν από ατυχήματα ή από τις επιθέσεις Ινδιάνων, για την ολοκλήρωση του τεράστιου αυτού έργου. Η Central Pacific (κάτω από τη διεύθυνση των Celand Stanford και Collis Huntington) και η Union Pacific καρπώνονται τεράστια κέρδη σε γη και χρήμα, αναλαμβάνοντας το 1865 την ολοκλήρωση του έργου από την κοιλάδα του Μισσισιππή μέχρι τη Δυτική Ακτή. Η μεν Union Pacific ανοίγει τη γραμμή δυτικά της Omaha και της Nebraska, η δε Central Pacific ανατολικά του Sacramento. Οι δυο εταιρίες θα χρησιμοποιήσουν χιλιάδες μετανάστες κάτω από άθλιες συνθήκες. 10.000 Κινέζοι θα δουλέψουν για τη Central Pacific, για να διασχίσουν τη Sierra Nevada και άλλοι τόσοι, Ιρλανδοί κυρίως, για τη Union Pacific. Το έργο θα ολοκληρωθεί το 1869, εν μέσω δικαιολογημένων πανηγυρισμών και εθνικών εκδηλώσεων. Το όνειρο της Αμερικής που άρχισε να συζητείται από την εποχή του Εμφυλίου πολέμου είναι πια πραγματικότητα. Το σύνολο του σιδηροδρομικού δικτύου θα πάρει την τελική του μορφή το 1893, με τη συμμετοχή και άλλων μικρότερων εταιριών, καθεμιά από τις οποίες εκμεταλλεύεται ορισμένες Πολιτείες. Βέβαια, ο γιγαντισμός του δικτύου δεν είναι απαλλαγμένος προβλημάτων. Η παρουσία τόσων πολλών εταιριών δημιουργεί πολύ σύντομα τεράστια προβλήματα οικονομικής επιβίωσης. Ενδεικτικό της όλης κατάστασης είναι το γεγονός ότι περίπου 450 ιδιωτικές γραμμές θα κηρύξουν πτώχευση μέσα σε μια μόνο δεκαετία (1870). Οι υπόλοιπες στρέφονται προς αναζήτηση πόρων στις μεγάλες επιχειρήσεις και τους τραπεζίτες, όπως ο J. P. Morgan, οι οποίοι δεν αρκούνται μόνο στην οικονομική στήριξη, αλλά επιβάλλουν και την παρουσία τους στο χώρο της διοίκησης. Με την είσοδο του 20ού αιώνα το σύνολο σχεδόν του σιδηροδρομικού δικτύου περνά στα χέρια του μεγάλου κεφαλαίου της Wall Street.

Ανεξάρτητα από τα επιμέρους προβλήματα, δεν υπάρχει αμφιβολία πως η παρουσία του τρένου επαναστατοποιεί το στυλ και τους ρυθμούς της αμερικανικής ζωής. Γίνεται το κατεξοχήν σύμβολο της επιτυχίας, της ταχύτητας, της επάρκειας, της δύναμης, της επιθετικότητας, της κινητικότητας: το όχημα πλουτισμού, όπως είχε πει ο Lincoln, η λοκομοτιβία των *Μοντέρνων Καιρών*, κατά τον Charlie Chaplin. Ανοίγει νέες αγορές, ενθαρρύνει την εσωτερική μετανάστευση, δημιουργώντας ένα νέο αίσθημα ελευθερίας και προοπτικής. Διακινεί με μεγάλη ταχύτητα τα προϊόντα, καθιστώντας την Αμερική ιδιαίτερα ανταγωνιστική. Δημιουργεί πολιτισμούς και νέες κοινότητες. Παράλληλα, λύνει πολλά προβλήματα στα αστικά κέντρα, τα οποία είχαν ήδη αρχίσει να ασφυκτιούν από την εισροή εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών που κατάφταναν καθημερινά από όλα τα σημεία της γης. Η Νέα Υόρκη, λ.χ., αμβλύνει το κυκλοφοριακό της πρόβλημα με την κατασκευή του πρώτου υπε-

ρυσφωμένου αστικού τρένου. Το 1887 εγκαινιάζεται ο πρώτος «ηλεκτρικός» στο Richmond της Πολιτείας της Virginia. Το 1897 η Βοστώνη παίρνει την πρωτιά εγκαινιάζοντας το δικό της μετρό.

IV

Βέβαια, όλα αυτά δε θα μπορούσαν να υλοποιηθούν χωρίς την καταλυτική παρουσία των μεγάλων *trusts*, που κυριολεκτικά παίρνουν τη ζωή της Αμερικής στα χέρια τους και καθορίζουν την τροχιά της. Να επισημάνουμε εδώ πως πριν από τον Εμφύλιο Πόλεμο οι επιχειρήσεις ήταν συνήθως ιδιωτικές και σχετικά μικρής εμβέλειας. Με τις τρομακτικές, όμως, αλλαγές που φέρνει η τεχνολογία, σε συνδυασμό με την επέκταση της αγοράς, πολλοί επιχειρηματίες αναγκάζονται να αναζητήσουν άλλους τρόπους οργάνωσης για να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό και παράλληλα να πολλαπλασιάσουν τα κέρδη τους. Σε σύντομο χρονικό διάστημα η αμερικανική βιομηχανία αρχίζει να γίνεται πιο συγκεντρωτική. Λιγότερες επιχειρήσεις παράγουν όλο και μεγαλύτερο όγκο αγαθών. Ενδεικτικό της νέας κατάστασης είναι ότι το 1900 το 2% των επιχειρήσεων της χώρας παράγει το 50% των διακινούμενων αγαθών. Όπως τα χταπόδια, τα *trusts* απλώνουν τα πλοκάμια τους παντού, εκμεταλλευόμενα τις τεράστιες δυνατότητες που τους προσφέρει η νέα τεχνολογία και το φτηνό ανθρώπινο δυναμικό. Διαλύουν τους αδύνατους και όσους αντιστέκονται. Εξαγοράζουν συνειδήσεις και πολιτικούς, συγγενείς ή ανταγωνιστικές εταιρίες, ρίχνουν τις τιμές. Εισάγουν στην αγορά την ιδέα της κεντρικής διεύθυνσης, όπου υπάγονται και ελέγχονται τα πάντα.⁴ Λαίμαργα, θαρραλέα, ανταγωνιστικά και πονηρά, γίνονται με την πάροδο του χρόνου μοντέλα προς μίμηση. Έντεχνα δημιουργούν την εικόνα ότι υπηρετούν αμερικανικές ανάγκες και επιθυμίες. Επενδύουν στο χώρο του «αμερικανικού ονείρου», εκμεταλλευόμενα τη ρητορική του. Όπως σχολιάζει ο Theodore Roosevelt το 1901, «χωρίς αυτά η υλική ανάπτυξη, για την οποία τόσο δίκαια υπερηφανευόμαστε, δε θα υλοποιείτο ποτέ».⁵

Το ενδιαφέρον είναι ότι, παρόλο τον «τρόμο» που προκαλούν τα *trusts*, ο μέσος Αμερικανός δεν κρύβει το θαυμασμό του. Σ' αυτά βλέπει συγκεντρωμένα τα συστατικά του «επιτυχημένου Αμερικανού»: ανεξαρτησία, δεξιότητες, πλουτισμός, ευτυχία, επιθετικότητα, επάρκεια, έλεγχος, οργάνωση, τόλμη, σκληρή δουλειά. Στο μυαλό του αποτελούν την ορατή προέκταση των χαρακτηριστικών και της δυναμικής του ατόμου που τα δημιούργησε. Γι' αυτό δεν πρέπει να ξενίζει το γεγονός ότι οι πρώτοι μεγιστάνες του πλούτου, όπως ο Henry Ford, ο John Rockefeller, ο Howard Hughes κ.ά, αποκτούν μυθικές διαστάσεις και συγκρίνονται με ιστορικά πρόσωπα, όπως ο Washington, ο στρατηγός Grant, ο Ναπολέων κ.λπ. Τα άτομα αυτά, μολονότι χωρίς κουλτούρα, εξόν από την κουλτούρα της αγοράς, γνωρίζουν πολύ καλά τους κανόνες του νέου παιχνιδιού· γι' αυτό και σκόπιμα προβάλλουν τον εαυτό τους ως η εικόνα του επιτυχημένου Αμερικανού, ως μοντέλο μίμησης. Είναι οι σύγχρονοι cowboys, ο Daniel Boone και ο Buffalo Bill, που έρχονται να «σώσουν» τον απλό άνθρωπο από τη φτώχεια (και λίγο αργότερα από τον κίνδυνο του κομμουνισμού). Μέσα σ' αυτό το πλέγμα δεν είναι τυχαίο που η βιογραφία του Andrew Carnegie, λ.χ., γίνεται το «ευαγγέλιο» των νέων, όπως και οι ήρωες των μυθιστορημάτων του Horatio

Alger, που μιλούν για την αστική ζωή και για το πώς καταφέρνουν να επιτύχουν (βλ. *Struggling Upward: or Luce Larkin's Luck*). Ειδικά για τον Carnegie να προσθέσουμε πως σχολιάζεται με θαυμασμό το γεγονός ότι φτάνει φτωχός από την πατρίδα του τη Σκωτία στην Αμερική, όπου αρχίζει να δουλεύει ως καθαριστής, μετά ταχυδρόμος, για να φτάσει στο τέλος να γίνει κάτοχος της μεγαλύτερης χαλυβουργίας στον κόσμο. Το 1901 ιδρύει το γίγαντα της United States Steel, την οποία πουλά αμέσως μετά αντί του ποσού των 400 εκατομμυρίων δολαρίων και ετήσιας αποζημίωσης 23 εκατομμυρίων, ποσά που του αποφέρουν ημερήσιο εισόδημα 63.000 δολάρια, περισσότερα δηλαδή απ' ό,τι θα κέρδιζε ένας απλός υπάλληλος με 60 χρόνια εργασίας. Είναι φυσικό, λοιπόν, μια τέτοια επιτυχημένη καριέρα να γίνει το όνειρο το μέσου Αμερικανού. Στο μυαλό του τόσο ο Carnegie όσο και οι όμοιοί του αποτελούν προεκτάσεις του πνεύματος των ημερών της αποικιοκρατίας. Είναι λαϊκοί ήρωες, σύμβολα αστείρευτης δύναμης μέσα σε μια υγιή δημοκρατική κοινωνία. Με τα κατορθώματά τους ξεπερνούν τη ρήση του Jefferson, που αναφερόταν σε μια «ευτυχισμένη μετριότητα». Η αυτοπεποίθησή τους, η πονηριά τους, το αδίστακτο του χαρακτήρα τους, η δαρβινική κοσμοθεωρία τους, η εργατικότητα τους, η υπέρμετρη φιλοδοξία τους είναι τα όπλα τους σ' αυτή την πρόσω πορεία. Το μήνυμα που εκπέμπουν στη μεσαία τάξη είναι ότι το μυστικό της ολοκλήρωσης μιας αληθινής Αμερικής βρίσκεται στον ανταγωνισμό, στον ατομικισμό, στην πρωτοβουλία, στην οργάνωση, στην προσφορά και ζήτηση, όπως την ορίζει ο γκουρού της ελεύθερης αγοράς, Adam Smith.

Φυσικά, ουδέν καλόν αμιγές κακού. Μαζί με την άνοδο των πρώτων νεόπλουτων ανεβαίνει και η διαφθορά. Είναι χαρακτηριστικές επί του προκειμένου οι δηλώσεις του επιχειρηματία Vanderbilt, όταν του ζήτησαν να σχολιάσει τα αθέμιτα μέσα που χρησιμοποιεί για να επεκτείνει τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες: «Τι με νοιάζει για το νόμο; Δεν έχω λεφτά»; Από αυτό ορμώμενος ο Matthew Josephson τους ονομάζει «βαρόνους της διαφθοράς», τίτλος που θα τους συνοδεύσει σε όλη τους τη ζωή. Και δεν είναι ο μόνος τολμηρός επικρατής. Ο Henry George, στο περίφημο βιβλίο του *Progress and Poverty* (1879), διερωτάται πώς είναι δυνατόν να συμβαδίζει η φτώχεια με την πρόοδο. Ο Edward Bellamy (*Looking Backward*, 1888) γράφει για μια σοσιαλιστική ουτοπία, όπου οραματίζεται κοινότητα και κοινοκτημοσύνη. Ο Henry Demarest Lloyd (*Wealth Against Commonwealth*, 1894) ζητάει μεγαλύτερη κρατική επέμβαση και κατηγορεί τη Standard Oil για στιγνή εκμετάλλευση του εθνικού πλούτου. Ο Gustavus Myers (*The History of the Great American Fortunes*, 1907) σχολιάζει το πώς μέσα στη νέα τάξη πραγμάτων οι δυνατοί συντρίβουν τους αδύνατους και πώς η πρακτική τους δεν έχει καμιά σχέση με τις παραδοσιακές αμερικανικές αρετές που υποτίθεται πως προβάλλουν και υπηρετούν. Άλλοι πάλι, όπως ο Henry Adams (*Democracy*, 1889) και ο John Hay (*The Breadwinners*, 1884), γελιοποιούν τους νεόπλουτους της βιομηχανικής περιόδου και θρηνούν τον εκθρονισμό της παλιάς αριστοκρατίας—μέλη της οποίας είναι και οι ίδιοι. Ο Stephen Crane, στο νατουραλιστικό μυθιστόρημά του *Maggie* (1893), δίνει μια πολύ μελαγχολική εικόνα των φτωχογειτονιών των μεγαλουπόλεων. Το ίδιο επιχειρούν να κάνουν και άλλοι συγγραφείς της περιόδου, όπως ο Hamlin Garland (*Main-Travelled Roads*, 1891) και ο Edgar W. Howe (*The Story of a Country Town*, 1883). Ο δημοσιογράφος Lincoln Steffens δε χαρίζεται σε κανένα στα ρεπορτάζ του, που τιτλοφορεί *The Shame of the Cities* και που πρωτοδημοσιεύονται στο *McClure's*. Σχολιάζει την εκμε-

τάλλευση των εργαζομένων, τις βρώμικες σχέσεις εξουσίας/κεφαλαίου, την εκμετάλλευση των ανηλίκων από τους εργοδότες, την κατάσταση στις φτωχογειτονίες, τη σήψη των θεσμών, το εμπόριο λευκής σαρκός (white slave traffic), τα μεγάλα κεφάλαια των σιδηροδρόμων, του κρέατος κ.λπ.

V

Με την επέκταση και τις διαφαινόμενες προοπτικές της αγοράς όλοι διεκδικούν το μερίδιό τους. Οι Πολιτείες, μπαίνοντας και αυτές στο παιχνίδι του ανταγωνισμού και της προσέλκυσης κεφαλαίων και πελατείας, δίνουν τεράστια χρηματικά ποσά και γη για την ίδρυση τοπικών κολεγίων, με έμφαση στους νέους επιστημονικούς κλάδους. Ανταποκρινόμενα στα δεδομένα του ευρύτερου χώρου, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα εισάγουν νέες μεθόδους διδασκαλίας, νέα μαθήματα και νέες σχολές. Καθιερώνεται ο θεσμός των ερευνητικών εργαστηρίων. Ανοίγουν τα πρώτα μεταπτυχιακά τμήματα στις θετικές επιστήμες. Τώρα τον πρώτο λόγο έχει η οργανωμένη επιστήμη και όχι η εμπειρική εφεύρεση. Το MIT αναδεικνύεται σε Μέκκα του χώρου (1866). Αλλά και το Harvard δεν υστερεί. Με πρωτοεργάτη τον τότε πρόεδρό του Charles W. Eliot, καθηγητή της Χημείας, εισάγει τα κατ' επιλογήν μαθήματα. Για πρώτη φορά επιτρέπεται στους φοιτητές να δανειζονται βιβλία από τη βιβλιοθήκη. Το 1876 ιδρύεται το Johns Hopkins από τον επιχειρηματία Johns Hopkins, ο οποίος πλουτίζει από την εκμετάλλευση του σιδηροδρομικού δικτύου του Ohio και της Βαλτιμόρης. Ο πρώτος πρόεδρος του πανεπιστημίου, ο Daniel Coit Gilman, το οργανώνει με βάση τα γερμανικά πρότυπα, δίνοντας παράλληλα έμφαση στην ελεύθερη έρευνα και ιδιαίτερα στα μεταπτυχιακά. Στελεχώνει το προσωπικό του με τους πλέον διακεκριμένους επιστήμονες από Ευρώπη και Αμερική. Από τις τάξεις του θα αποφοιτήσουν ορισμένα από τα λαμπρότερα μυαλά της εποχής, όπως ο Woodrow Wilson, ο John Dewey, ο Frederick Jackson Turner κ.ά. Ο Rockefeller χρηματοδοτεί την ίδρυση του πανεπιστημίου του Σικάγου το 1892, με πρώτο πρόεδρο τον William Rainey Harper, ο οποίος αποκτά το διδακτορικό του σε ηλικία 18 ετών από το Yale. Από την αρχή το Σικάγο ακολουθεί την οργάνωση του Johns Hopkins, προσφέροντας παράλληλα και πάρα πολύ υψηλούς μισθούς. Τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του έχει 120 καθηγητές και 600 φοιτητές. Σε σύντομο χρονικό διάστημα εμφανίζονται τα μεγάλα πανεπιστήμια του Illinois, του Michigan, του Ohio κ.λπ. Η λογική της αγοράς αναγκάζει πολλά πανεπιστήμια να ανοίξουν τις πόρτες τους και στις γυναίκες (με ενδεικτικότερα τα: Vassar College, Wellesley, Smith, Mount Holyoke, Bryn Mawr 1885, Barnard 1889, Radcliffe 1895—γνωστά και ως οι «Επτά Αδερφές»). Μέχρι το 1900 θα κάνουν την εμφάνισή τους μεταξύ άλλων και οι Σχολές Carnegie, Stevens, Worcester. Όλοι πλέον συνεργάζονται με ιδιωτικές επιχειρήσεις και καταρτίζουν το πρόγραμμά τους με βάση τις ανάγκες της αγοράς. Στο Πολυτεχνείο, λ.χ., έχουμε καινούριες ειδικότητες, όπως μεταλλουργία, μηχανολογία, κ.ο.κ. Την ίδια εποχή μπαίνει στην εκπαίδευση και ο οργανωμένος αθλητισμός ως πηγή εσόδων. Παντού κυριαρχεί η πειθαρχία, ο επαγγελματισμός, η συστηματική έρευνα και η γραφειοκρατία. Η εξειδίκευση, όπως και η διάσπαση της γνώσης, είναι πλέον γεγονός.

Οι περισσότεροι ερευνητές των Ανώτατων Ιδρυμάτων της χώρας ασπάζονται τη δαρβινική θεωρία για την εξέλιξη των ειδών. Σε μια κοινωνία όπου τα πάντα ρει δεν είναι δυνατόν να γίνει αποδεκτή η βιβλική τελεολογία. Κορυφαίοι διανοούμενοι, όπως ο C. S. Pierce (1839-1914)—στις εργασίες του *How to Make our Ideas Clear* (1878), *Principles of Psychology* (1890) και *Varieties of Religious Experience* (1902)—και κατόπιν ο William James, καθηγητής στο Harvard, προωθούν την ιδέα του πραγματισμού, που υποστηρίζει ότι ο κόσμος μετακινείται από μια πρωτόγονη κατάσταση χάους, αυθορμητισμού, ελευθερίας και τύχης, σ' ένα στάδιο κομφορμισμού, τάξης και νόμου. Την ίδια θέση ακολουθεί και ο μαθητής του James, John Dewey (1859-1952), καθηγητής παιδαγωγικών στο πανεπιστήμιο του Σικάγου, ο οποίος υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία πρέπει να βασίζεται σε γήινες ιδέες και να λύνει πραγματικά προβλήματα και όχι αφηρημένες σκέψεις. Οι ιδέες του θα επηρεάσουν καθοριστικά το εκπαιδευτικό σύστημα της Αμερικής, ιδιαίτερα τις νομικές σπουδές και την ιστοριογραφία. Για τους Αμερικανούς πραγματιστές που δέχονται την ιδέα της οργανικής εξέλιξης, η εγκυρότητα των θεσμών και πράξεων πρέπει να καθορίζεται από τα αποτελέσματά τους. Εάν το τελικό αποτέλεσμα δεν ικανοποιεί κοινωνικές ανάγκες, πρέπει να γίνουν αλλαγές. Απλά διατυπωμένο: Λειτουργεί; Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίζουν και την έννοια της «αλήθειας». Δεν υπάρχουν τελικές «αλήθειες» ή απαντήσεις αλλά σειρά «αληθειών» για κάθε γενιά και για κάθε κοινωνικό σύνολο ξεχωριστά. Η «αλήθεια», όπως και οι θεσμοί, αποκτούν την εγκυρότητά τους μέσα από την πρακτική εφαρμογή τους, ήτοι το αποτέλεσμα.⁶

VI

Μέσα στο συνεχές κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό στροβίλισμα μοιραία αλλάζει και η δομή της οικογένειας, το ίδιο το κύταρο του αμερικανισμού. Η μεγάλη οικογένεια της προ-βιομηχανικής περιόδου μεταμορφώνεται. Ενώ παλαιότερα η οικογένεια λειτουργούσε ως εργαστήριο, σχολείο, εκκλησία και άσυλο, στενά δεμένη με το κοινωνικό σύνολο, με τη νέα κατάσταση πολλές παραδοσιακές οικιακές λειτουργίες μεταφέρονται προς τα έξω. Ο χώρος εργασίας διαχωρίζεται από τον οικογενειακό κύκλο, ο οποίος γίνεται αυστηρά ιδιωτικός. Καθιερώνεται η ιδεολογία της κατ' οίκον ζωής, με όλα τα επακόλουθά της. Διαχωρίζονται οι ρόλοι άντρα και γυναίκας. Στον ένα παραδίδεται ο δημόσιος χώρος και στον άλλο ο ιδιωτικός. Η γυναίκα αναλαμβάνει το ρόλο του ηγέτη στο σπίτι. Θεοποιείται η μητρότητα.

Με τις νέες εργασιακές σχέσεις ο άντρας μαθαίνει σιγά σιγά την αναγκαιότητα του ανταγωνισμού και της συνεχούς μετακίνησης προς ανεύρεση εργασίας. Η εποχή του ανεξάρτητου («self-reliant») ατόμου, του αυτοαπασχολούμενου εργάτη του 17ου και 18ου αιώνα ανήκει στο παρελθόν. Ο νέος εργάτης είναι υποχρεωμένος τώρα να «πουλά» την εργασία του στον εργοδότη. Στο εργοστάσιο όλες οι δουλιές που απαιτούν σκέψη, προγραμματισμό κ.λπ. συγκεντρώνονται στο γραφείο του διευθυντή. Στο χώρο εργασίας μένει μόνο η μηχανική εκτέλεση, η χειρονακτική. Ειδικά ο ανειδίκευτος εργάτης δεν ασκεί καμιά πρωτοβουλία. Είναι ένα εξάρτημα εύκολα αναπληρώσιμο. Όσο μάλιστα αυξάνεται η ποσότητα και βελτιώνεται η ποιότητα των αγαθών τόσο μειώνεται και η σπουδαιότητα της προσφο-

ράς του· εξαφανίζεται, δηλαδή, το πουριτανικό εργασιακό ήθος («*work ethic*»), που αποθέωνε τη σκληρή και μεθοδική δουλειά και την ανήγαγε σε υπέρτατη αρετή και κανόνα (βλ. Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*), και αντικαθίσταται από την τυποποίηση. Η επαφή εργοδότη/εργάτη γίνεται εκ των πραγμάτων απρόσωπη, έμμεση. Χάνεται το ανθρώπινο στοιχείο. Το ελεύθερο ωράριο του πάλαι ποτέ αυτοαπασχολούμενου εργάτη αντικαθίσταται από ανστηρές βάρδιες-ωράρια. Ενώ παλαιότερα ο εργάτης προσάμοζε τον εργασιακό του κύκλο ανάλογα με το είδος της δουλειάς, τη φύση ή το είδος των εμπορικών συναλλαγών, τώρα μαθαίνει τη σπουδαιότητα του χρόνου, της πλήρους (που αριθμεί 11 ώρες την ημέρα το 1860) και μερικής απασχόλησης.⁷

Μέσα στα πλαίσια του νέου προγραμματισμού και του επιμερισμού καθηκόντων κάνει την εμφάνισή της για πρώτη φορά η λέξη «ανεργία». Παρόλες τις υποσχέσεις των εργοδοτών και των εκφραστών του υπό διαμόρφωση «νέου» αμερικανισμού, ο χαμηλόμισθος εργάτης αρχίζει να συνειδητοποιεί ότι η σκληρή δουλειά δεν είναι ταυτόσημη με την οικονομική επιτυχία και, πολύ περισσότερο, με τη συνακόλουθη δυνατότητα μελλοντικής αυτοαπασχόλησης.⁸ Βλέπει να μεγαλώνει, αντί να σμικρύνει, το χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και τους απλούς εργαζόμενους. Για πρώτη φορά ο Αμερικανός εργάτης αποκτά ταξική συνείδηση.

Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα δημιουργούνται και τα πρώτα εργατικά συνδικάτα, με σημαντικότερα τους *Knights of Labor* (1869) και την *American Federation of Labor* (1886). Ενδεικτικό των τεταμένων σχέσεων κεφαλαίου/εργατικής τάξης είναι και το γεγονός ότι μέσα σε μια μόνο δεκαετία (1880) εκδηλώνονται 10.000 απεργίες, με βασικότερα αιτήματα την καλύτερη μισθοδοσία, τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και το ωράριο. Η έννοια «Αμερική» και «αμερικανισμός» αρχίζουν, πριν καλά καλά αποκτήσουν οριστικά περιγράμματα, να διαφοροποιούνται από τη μια κοινωνική ομάδα στην άλλη. Διαφορετικά αντιλαμβάνεται το «αμερικανικό όνειρο» ο οικονομικά εύρωστος Αγγλοσάξονας και διαφορετικά ο Μαύρος, ο Σλάβος, ο Εβραίος κ.ο.κ.

Παράλληλα, αρχίζει και η γεωγραφική διαφοροποίηση. Ενώ παλιότερα συνυπήρχαν πλούσιοι και φτωχοί στα ίδια σχολεία, στις ίδιες εκκλησίες και γειτονιές, τώρα, με το γιγαντισμό των νέων πόλεων και τον ξαφνικό πλουτισμό μιας μερίδας ανθρώπων, διαμορφώνονται ειδικοί χώροι, που φιλοξενούν και τις αντίστοιχες κοινωνικές ομάδες. Οι ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης διαμορφώνουν μια εργατική τάξη ανομοιογενή και στρωμαγμένη όπως όπως στα γκέτο των μεγαλουπόλεων. Ως επί το πλείστον ανειδίκευτοι και χωρίς κεφάλαια, οι εργάτες των χαμηλότερων εργατικών στρωμάτων αναγκάζονται να απασχοληθούν είτε με ανθυγιεινά επαγγέλματα, με τα οποία αρνούνται να καταπιαστούν οι Αγγλοσάξονες, είτε στις αστικές βιομηχανίες (ιδίως στη χαλυβουργία και στους σιδηροδρόμους, και οι Εβραίοι στην υφαντουργία) της Ανατολικής Ακτής, ανίκανοι να εκμεταλλευτούν τις δυνατότητες που προσφέρουν τα οικονομικά ανοίγματα προς τις Δυτικές Πολιτείες. Αντίθετα, οι πλούσιοι ενισχύουν διαρκώς την ομοιογένειά τους. Είναι λευκοί, Αγγλοσάξονες, προτεστάντες, ρεπουβλικάνοι (WASPS), που ζουν στα καινούρια προάστια, στέλνουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικά σχολεία και πάνε διακοπές σε ακριβά θερινά θέρετρα. Στο μυαλό της άρχουσας τάξης ο μετανάστης (καθολικός, Νοτιοευρωπαίος, Σλάβος, Εβραίος) είναι ένας ξένος, που πρέπει να αμερικανοποιηθεί (για να «ανήκει») ή να αποκλειστεί από

το «όνειρο». Για το μέσο Αμερικανό ο μετανάστης-εργάτης αντιπροσωπεύει μια αλλότρια κουλτούρα, υποδεέστερη από την κουλτούρα και τις αξίες του Αγγλοσάξονα.⁹ Στον Τύπο η εικόνα του ξένου εργάτη γίνεται σιγά σιγά στερεότυπη: βρώμικος, αμόρφωτος και βλάκας εάν είναι Σλοβάκος, γλεντζές και λίγο πρωτόγονος εάν είναι Ιταλός, τσιγκούνης και ύπουλος εάν είναι Εβραίος κ.λπ. Η διαφορετική θρησκεία και οι συνήθειές του αρχίζουν να ενοχλούν. Η υψηλή γεννητικότητα, ιδιαίτερα ανάμεσα στους ορθόδοξους Εβραίους, στους Μαύρους και τους καθολικούς, ανησυχεί την άρχουσα τάξη, γιατί θέτει σε κίνδυνο τη δημογραφική ισορροπία του τόπου. Το ίδιο ανησυχεί και η πιθανότητα διασταύρωσης με τους «κατώτερους άλλους».

Μπροστά στον κίνδυνο αλλοτριώσης της «καθαρότητας» του αμερικανικού κειμένου ακόμη και οργανωμένοι συνδικαλιστές δε διστάζουν να κατηγορήσουν τους ανειδίκευτους μετανάστες, που εισρέουν κατά χιλιάδες στα αστικά κέντρα, ότι εργάζονται με χαμηλότερες απολαβές δημιουργώντας τεράστια προβλήματα ανεργίας. Η ξενοφοβία που εκδηλώνεται τα χρόνια αυτά προσβάλλει ολοένα και περισσότερους Αγγλοσάξονες. Οι πλέον ένθερμοι θεωρούν τους μη-Αγγλοσάξονες μετανάστες υπεύθυνους για την εισαγωγή κομμουνιστικών, αναρχικών και σοσιαλιστικών ιδεών, αλλά και ως υπεύθυνους για την εξάπλωση μεταδοτικών ασθενειών (από τα βρώμικα γκέτο ή τις υπανάπτυχτες χώρες τους). Ο οργανισμός *American Protective Association (APA)* πρωτοστατεί της εκστρατείας εναντίον τους. Η πίεση που ασκεί η λευκή, προτεστάντικη κοινότητα είναι τέτοια που αναγκάζει την κυβέρνηση να σκληρύνει τη στάση της και να πολλαπλασιάσει τα κριτήρια αποδοχής νέων μεταναστών. Έτσι, το 1882 εισάγεται εν μία νυκτί ο νόμος που απαγορεύει την είσοδο σε ζητιάνους, εγκληματίες, πνευματικά καθυστερημένους και κατάδικους. Επιβάλλεται, επίσης, η καταβολή 50 σεντς για κάθε νέο μετανάστη. Αργότερα, με νέες, σκληρότερες ρυθμίσεις, θα απαγορευθεί η είσοδος και σε πολύγαμους, πόρνες, αλκοολικούς, αναρχικούς, Κινέζους και σε άτομα με μεταδοτικές ασθένειες.

Εν μέσω αυτής της κινητοποίησης και της εθνικιστικής έξαρσης καταφθάνει από τη Γαλλία το Άγαλμα της Ελευθερίας (1886), με την αποκαλυπτική επιγραφή της Emma Lazarus που ζητάει να δώσουν στην Αμερική «τις κουρασμένες, φτωχές, δυστυχισμένες μάζες ... που ποθούν να αναπνεύσουν ελεύθερα»: «*Give me your tired, your poor/ Your huddled masses yearning to breathe/ free, The wretched refuse of your teeming shore*».

VII

Όπως προαναφέραμε, λίγο πριν από την είσοδο του 20ού αιώνα η Αμερική εμφανίζει μια εικόνα πρωτοφανούς εθνικής πανσπερμίας. Τόσο για τον Henry James όσο και για τον Henry Adams, η εθνολογική ταυτότητα της χώρας στο μεταίχμιο των δυο αιώνων προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα. Ο Henry James, μπροστά στις διαδραματιζόμενες δημογραφικές αλλαγές, νιώθει «μια φοβερή παγωμάρα». Στα σκούρα, αλλόκοτα και κάθε άλλο παρά αγγλοσαξονικά και σκανδιναβικά πρόσωπα των ενοίκων της Αμερικής δε βλέπει μόνο τον κίνδυνο που ελλοχεύει για την εγχώρια παράδοση αλλά και τον κίνδυνο καταστροφής του «καλού γούστου».

Όσο καιρό οι μετανάστες έμεναν στους δικούς τους, περιχαρακωμένους (θρησκευτικά, ιδεολογικά, κοινωνικά και πολιτιστικά) χώρους, οι Αγγλοσάξονες ελεγκτές των πραγμάτων δεν ανησυχούσαν ιδιαίτερα, αφού μπορούσαν σχετικά εύκολα να υποδείξουν όρια και δυνατότητες και παράλληλα να τους κρατήσουν μακριά από την πραγματικότητα της κυρίαρχης τάξης. Σίγουρα ενοχλούσαν οι εξωτικοί, τελετουργικοί χοροί των Μαύρων, για παράδειγμα, ή τα παράξενα μοιρολόγια των Ιρλανδών· από τη στιγμή, όμως, που πραγματοποιούνταν μέσα στις εκκλησίες τους και γενικά μακριά από το «αγγλοσαξονικό κείμενο» δε φόβιζαν.

Τα πράγματα αρχίζουν να αλλάζουν, όταν οι «άλλοι» της αμερικανικής κοινωνίας αναγκάζονται (ή αποφασίζουν) κάποια στιγμή να βγουν έξω από τα γκέτο τους, οπότε πλέον ο έλεγχός τους γίνεται προβληματικός, αφού διασπείρονται προς όλες τις κατευθύνσεις: σε νέες θέσεις εργασίας, σε νέους οικισμούς, δημόσιους χώρους, θέατρα, μουσεία, πάρκα, κέντρα διασκέδασης. Και εδώ ακριβώς αρχίζει να ανασυντάσσεται η άρχουσα τάξη της χώρας και να προβληματίζεται γύρω από τους τρόπους αναχαιτίσης της εισβολής των αλλότριων κειμένων στην ενδοχώρα του δικού τους, κατά την άποψή τους μοναδικού, αμερικανικού παραδείγματος.

Το επίμαχο σημείο που έχει να αντιμετωπίσει η αγγλοσαξωνική τάξη την περίοδο αυτή είναι ποιος δικαιούται να ορίσει το «τι είναι» και «τι δεν είναι» αμερικανικό. Η δημογραφική και πολιτισμική ποικιλομορφία, σε συνδυασμό με τους καλπάζοντες ρυθμούς ανάπτυξης και συνακόλουθης εδραίωσης της Αμερικής ως ισχυρής χώρας, κάνουν ολόένα και πιο επιτακτική την ανάγκη σύνταξης μιας ενιαίας εθνικής ιστορίας με συνέχεια, με αφηγηματική καθαρότητα, που να πείθει ως προς την εγκυρότητα και την αλήθεια της και που θα εκφράζει πάνω απ' όλα την εθνική διαδρομή του συλλογικού οιονεί Υποκειμένου, την πορεία του μέσα στο χρόνο και προς το «δαρβινικό» του μέλλον και θα θεμελιώνει κάποιες προσδοκώμενες ουσίες. Με άλλα λόγια, τα χρόνια αυτά αναζητείται ένα πολιτισμικό συνεχές, που θα σχηματίζει και θα εκλογικεύει τη μοίρα του τόπου. Η άρχουσα τάξη δεν έχει άλλη επιλογή από την επιτάχυνση των διεργασιών μορφοποίησης όλων των διάσπαρτων στοιχείων που συνιστούν το κοινωνικό «είναι» της χώρας σε ένα ομοιόμορφο παράδειγμα, θρησκευτικά και φυλετικά σύμφωνο με τις αρχές της. Η στρατηγική που επιλέγει να ακολουθηθεί για την επίτευξη των στόχων της είναι σαφής: οργανωμένη οπισθοχώρηση στους δικούς της ιδιωτικούς και προστατευμένους χώρους και σταδιακή αλλαγή των δημόσιων χώρων και της δημόσιας συμπεριφοράς με νέους νόμους, νέα συστήματα λειτουργίας, νέα ερμηνεία του «καλού γούστου», συγκεκριμένη πανεπιστημιακή μόρφωση, ανακάλυψη νέων σχέσεων, κατασκευή μύθων, εκκέντρωση ουσιών, εισαγωγή ιδεολογημάτων και συμβόλων και συνακόλουθη δημιουργία ενός ευκρινούς σημειωτικού πεδίου με ζεύγη του τύπου κέντρο και περιφέρεια, εντός και εκτός, μαύρο και άσπρο, δόκιμο και αδόκιμο, πολιτισμένο και βάρβαρο κ.ο.κ.

Οι εφημερίδες, λ.χ., εκμεταλλευόμενες τη νέα εθνολογική πραγματικότητα της χώρας, ως επίσης και την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του μέσου Αμερικανού, αυξάνουν το τιράζ τους από τρία εκατομμύρια σε εικοσιτέσσερα. Με τη βελτίωση του σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας και του τηλεγράφου φτάνουν και στα πλέον απομακρυσμένα σημεία των Ηνωμένων Πολιτειών. Αλλάζουν συν. Υποχωρεί ο πολιτικός και θρησκευτικός λόγος

και προβάλλονται συγκεκριμένες (και «παιδευτικές») ιστορίες «ανθρώπινου ενδιαφέροντος.» Το επάγγελμα το στηρίζουν μορφωμένα άτομα (συνήθως Αγγλοσάξονες), απόφοιτοι των νεοϊδρυθέντων πανεπιστημιακών τμημάτων δημοσιογραφίας και φιλολογίας. Με την υποχώρηση της προσωπικής δημοσιογραφίας οι εφημερίδες γίνονται και αυτές ανώνυμες εταιρίες. Οι κεντρικές υπηρεσίες Τύπου προμηθεύουν τις ίδιες ειδήσεις σε όλα τα έντυπα, επιταχύνοντας έτσι τη διεργασία ομοιογενοποίησης του λαού.¹⁰ Μέσα από τις καλλιτεχνικές τους στήλες προβάλλεται ένας συγκεκριμένος ιδεολογικός και αισθητικός κόσμος, που σαφώς διαφέρει από προγενέστερα πρότυπα.

Ο κόσμος παλαιότερα, παρόλες τις πουριτανικές προδιαγραφές του, είχε το ελεύθερο να εκφράσει τα συναισθήματά του απέναντι σε ένα έργο τέχνης, λ.χ., με ποικίλους τρόπους: είτε ψιθυρίζοντας είτε φωνάζοντας, κτυπώντας τα πόδια, βήχοντας, μασουλώντας tobacco κ.ο.κ. Με τα νέα ήθη που επιχειρεί να επιβάλει τώρα η άρχουσα τάξη μέσω των δικών της φορέων εξουσίας πολλά πράγματα αλλάζουν. Όπως θα δούμε εκτενέστερα και παρακάτω, στα μουσεία, λ.χ., δεν επιτρέπεται πλέον η είσοδος σε όλους και σε όλα. Το μουσείο καθιερώνεται ως ένας πολύ ειδικός χώρος, «ιερός», οι υπεύθυνοι του οποίου έχουν το δικαίωμα και το καθήκον να ελέγχουν τη συμπεριφορά και να υποδεικνύουν τρόπους λειτουργίας, πρόσληψης και σκέψης. Το ίδιο και ένας χώρος συναυλίας· και εδώ τελειώνουν οι θορυβώδεις αντιδράσεις. Το «ορθό» και το «πρέπον» είναι ένα απλό χειροκρότημα και ορισμένα «μπράβο». Όπως σχολιάζει ο Richard Sennett, με τις νέες οδηγίες «καλής συμπεριφοράς» το κοινό αναγκάζεται να αποβάλει το ρόλο του «μάρτυρα [συντελεστή]» και να αναλάβει αυτόν του «[παθητικού] θεατή».¹¹ Χάνει την αίσθηση της δυναμικής του ως κοινό. Παραμένει σιωπηλό και εκτός των δρώμενων. Η τέχνη, από πεδίο πολλαπλών διαβάσεων, μεταβάλλεται σε μονόδρομο: ο καλλιτέχνης δημιουργεί και το κοινό προσλαμβάνει. «Η σιωπή μπροστά στην τέχνη» δε θα αργήσει να γίνει σλόγκαν και νόμος ζωής. Όλα σιγά σιγά κωδικοποιούνται.¹² Η νέα τάξη πραγμάτων ζητάει την ατομική και όχι τη συλλογική αντίδραση. Η συλλογική συμμετοχή αρμόζει μόνο στον αθλητισμό και στα ομαδικά σπορ. Ένα πολύ ενδεικτικό παράδειγμα της πολιτισμικής πραγματικότητας που διαμορφώνεται τα χρόνια αυτά στην Αμερική είναι η περίπτωση του Shakespeare, η παραγωγή και πρόσληψή του.

VIII

Μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα ο κόσμος, μορφωμένοι και μη, δεν αντιμετώπιζαν το Shakespeare ως εκπρόσωπο μιας τέχνης-ελίτ, αλλά ως κατεξοχήν εκπρόσωπο της λαϊκής τέχνης. Όπως ο κινηματογράφος σήμερα, έτσι ήταν περίπου και μια σαισπηρική παράσταση: ευκαιρία για τις μάζες να διασκεδάσουν με ένα θέαμα που περιλάμβανε, εκτός από το κείμενο, ακροβατικά, χορό, *minstrels*, κωμικά νούμερα και τις δεδομένες φάρσες που έκλειναν και τη βραδιά. Για τον απλό θεατή ο Shakespeare ήταν ένα οικείο όνομα, εξανθρωπισμένο και λαϊκό, που του «ανήκε». Γνώριζε τα έργα του και συμμετείχε θορυβωδώς στα σκηνικά δρώμενα. Σφύριζε, έτρωγε, συνομιλούσε με τους διπλανούς του, έφευγε ή ερχόταν όποτε ήθελε. Το γεγονός ότι στις παραστάσεις συνωστίζονταν τα μεγαλύτερα ονόματα του

θεατρικού χώρου λειτουργούσε ως δέλεαρ. Ακόμη και όταν δεν καταλάβαινε τι γινόταν, του ακούσε να βλέπει τα ινδάλματά του ζωντανά επί σκηνής. Ένα άλλο στοιχείο που έθελγε το μέσο θεατή ήταν η θεματογραφία του Shakespeare: οι αναφορές του στο θάνατο, στη σκληρότητα, στον έρωτα. Το γεγονός ότι τα θέματα αυτά ήταν «ταμπού» για την πουριτανική κοινωνία της Αμερικής ερέθιζε τη φαντασία. Τέλος, η ρητορική δυνατότητα του Άγγλου δραματουργού ήταν ένα άλλο στοιχείο της δημοτικότητάς του: θύμιζε στον κόσμο τους πολιτικούς και τους ιερείς του. Γι' αυτό και πολλοί θεατές είχαν την τάση να αποστηθίζουν φράσεις, αφορισμούς και ιδέες από το έργο του και να τις ενσωματώνουν στον καθημερινό τους λόγο (Levine 36-38).

Η πρώτη προσπάθεια διαχωρισμού ανάμεσα στο «λαϊκό» και τον «υψηλό» Shakespeare θα αρχίσει να διαμορφώνεται λίγο αργότερα, προς τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν σιγά σιγά αποσύρονται τα επιπρόσθετα κομμάτια που πλαισίωναν τησαιξπηρική παράσταση και μένει μόνο το κείμενο.¹³ Η ραγδαία άνοδος του μορφωτικού επιπέδου (με τη λειτουργία εκατοντάδων νέων κολεγίων και πανεπιστημίων) θα έχει ως αποτέλεσμα την καθιέρωση του γραπτού λόγου ως του εγκυρότερου (και μονιμότερου) εργαλείου ανάλυσης, και κατά συνέπεια την περιθωριοποίηση του προφορικού (άλλως ειπείν, της ίδιας της παράστασης). Με την αλλαγή αυτή αρχίζει να φθίνει η ζωντανή, ακουστική σχέση ανάμεσα στοσαικπηρικό λόγο και το θεατή. Ο κόσμος, που είχε συνηθίσει να ακούει και να αποστηθίζει, βρίσκεται ξαφνικά αποξενωμένος από το ίδιο το δρώμενο και γίνεται ένας παθητικός δέκτης των συγγραφικών σημείων.¹⁴

Παράλληλα, πρέπει να τονίσουμε, την ίδια περίοδο σημειώνεται μια γενικότερη αλλαγή γούστου και θεατρικού στυλ, που επηρεάζει καθοριστικά τον τρόπο διάδοσης και πρόσληψης των κειμένων. Ο ρομαντικός ιδεαλισμός και ο μελοδραματικός τόνος, που χαρακτήριζαν τιςσαικπηρικές παραστάσεις και την ευρύτερη θεατρική πρακτική, υποχωρούν. Αλλάζουν σιγά σιγά οι τεχνικές υπόκρισης (η έπαρση στην εκφορά του λόγου, οι μεγάλες κινήσεις, το πομπώδες παίξιμο, ο στόμφος). Τα τεράστια δισδιάστατα σκηνικά γίνονται ολοένα και πιο «αληθοφανή». Η είσοδος της φωτογραφικής τέχνης λειτουργεί καταλυτικά. Το θέατρο θέλει και αυτό με τη σειρά του να «φωτογραφίσει» τον περίγυρο και ει δυνατόν να γίνει ο περίγυρος. Προχωράμε γοργά προς το ρεαλισμό, που κάθε άλλο παρά ενθαρρύνει τις «λαϊκές»σαικπηρικές δοκιμές.

Εκτός αυτών οι λόγοι που οδηγούν τους κριτικούς της εποχής στον επαναπροσδιορισμό της «λαϊκότητας» του Shakespeare είναι και άλλοι. Κατά την άποψή τους, από τη στιγμή που ο Άγγλος δραματουργός επιβίωσε τόσους αιώνες σημαίνει ότι είναι αθάνατος· δεν έχει σχέση με την εφήμερη διασκέδαση και τη λαογραφική προβληματική. Όσο για τη γλώσσα του είναι αρχαϊκή και άρα ξένη για τον αμύητο μέσο θεατή. Η ποίησή του είναι «θεία» και ανυψώνει τις καλλιεργημένες ψυχές· δεν είναι για όλους ούτε για τετριμμένες χρήσεις. Το ίδιο και τα θέματά του: είναι παγκόσμια, όπως και των αρχαίων τραγικών. Δεν είναι δυνατόν να επικαιροποιούνται κατά βούληση, απλώς και μόνο για να εξυπηρετούν τις ανάγκες μιας εθνικής ομάδας.

Με την επέμβαση της κριτικής και των ειδικών περνάμε σταδιακά και οριστικά από τον ταπεινό, καθημερινό ποιητή του λαού στο μέγιστο, «ιερό» δημιουργό, που είναι πέρα από τα προβλήματα της μίζερης καθημερινότητας. Ο ένας μετά τον άλλον οι μελετητές ανακα-

λύπτουν και επιβάλλουν, είτε μέσα στις αίθουσες διδασκαλίας είτε σε συνέδρια και εκδόσεις, έναν «άλλο» Shakespeare, άγνωστο μέχρι τότε στο κοινό. Όλοι λίγο-πολύ ομιλούν για την ανωτερότητά του, το βάθος και το εύρος των νοημάτων του, τον καλλιεργημένο του λόγο, την πολυπλοκότητα της θεατρικής του έκφρασης και παράλληλα τονίζουν πως ένας τέτοιος δημιουργός δεν έχει θέση στους λαϊκούς χώρους θεάματος, αλλά σε συγκεκριμένους χώρους που θα δικαιώνουν την αιωνιότητα και την αξία του. Για πρώτη φορά τίθεται θέμα «προστασίας» του από τους «άσχετους» και τους «βάρβαρους» ερμηνευτές (και θεατές). Ούτως ή άλλως ο Shakespeare, συζητά η κριτική, δεν υπάρχει για να διασκεδάξει, αλλά για να διδάσκει το «ωραίο» και το «υψηλό». Είναι ο κατεξοχήν αντιπρόσωπος του «καλού» θεάτρου, και ως τέτοιος είθισται να παρουσιάζεται σε ανάλογα θέατρα που φιλοξενούν εκλεκτό κοινό, μορφωμένο και σε θέση να εκτιμήσει το μεγαλείο του. Και αυτό το εκλεκτό κοινό δεν είναι ο λαός, αφού οι προσδοκίες του είναι υποδεέστερες των προσδοκιών ενός καλλιεργημένου και θεατρικά υποψιασμένου κοινού. Γι' αυτό δεν είναι παράδοξο πως με την εμφάνιση του κινηματογράφου μελετητές και κριτικοί του θεάτρου παροτρύνουν τον κόσμο να εγκαταλείψει τις θεατρικές αίθουσες των καλών θεαμάτων και να στραφεί στις κινηματογραφικές αίθουσες μαζί με τους ομοίους του.

Όπως και στις επιχειρήσεις έτσι και στο θέατρο, αλλά και σε άλλους πολιτιστικούς χώρους, αρχίζει να εδραϊνεται μια «αόρατη» κεντρική εξουσία για τον καλύτερο έλεγχο της διακίνησης των τεχνών. Με την είσοδο του μεγάλου κεφαλαίου στις τέχνες όλα κινούνται με βάση τις θέσεις του εκάστοτε χρηματοδότη, που είναι συνήθως, και για εννόητους λόγους, ευρωκεντρικές. Κατά τη γενική αντίληψη τα ευρωκεντρικά μοντέλα πρέπει να προσεγγίζονται με πειθαρχία, γνώση, σοβαρότητα και αίσθημα σεβασμού. Κάποια πράγματα δε χωρούν αμφισβήτηση, γράφει το περιοδικό *Harper's*: «Όμηρος, Shakespeare, Dante, Raphael, Michel Angelo, Handel, Beethoven, Mozart είναι όπως οι Άλπεις ή τα Ιμαλάια [...] Είναι οι βουνοκορφές που φιλούν τον ουρανό και αναγνωρίζονται παγκόσμια».¹⁵ Τα έργα τους πρέπει να εμφανίζονται σε ειδικούς χώρους, από εξειδικευμένο προσωπικό, για συγκεκριμένο κοινό, μακριά από τις μολυσματικές επιδράσεις κατώτερων ειδών και ακαλλιέργητων ανθρώπων. Από τη στιγμή που η τέχνη ταυτίζεται με την έμπνευση, την ανωτερότητα, την ομορφιά, την ιερότητα, τη θείκότητα κ.λπ δεν έχει θέση οπουδήποτε. Ο ρόλος της είναι να προσφέρει στον κόσμο ερεθίσματα υψηλού επιπέδου και γούστου· η τέχνη είναι ο έρωτας με το τέλειο. Δεν έχει καθολική λειτουργικότητα. Ομιλεί και επενδύει στους μυημένους, στους χαρισματικούς, στους ευαίσθητους.

Από το σημείο αυτό αρχίζει ουσιαστικά η συγκροτημένη και εξειδικευμένη διδασκαλία των Τεχνών στα πανεπιστήμια του εικοστού αιώνα. Ο τρόπος να παιδέψεις τους καλλιτέχνες, γράφει ο William Morris Hunt, είναι να τους κλείσεις σε ένα στούντιο μακριά από τον κόσμο της καθημερινότητας, όπου και θα ασκήσουν το δημιουργικό τους ταλέντο (ό.π. Levine 155). Οποιοσδήποτε παράγει μαζική τέχνη διαπράττει αδίκημα. Γι' αυτό άλλωστε και η φωτογραφική τέχνη θα βρει από την αρχή πολλούς πολέμιους. Κατά την άποψη των επικριτών της ευτελίζει την τέχνη, κάνοντας τους πάντες να νιώθουν δημιουργοί χωρίς προσπάθεια, ταλέντο και έμπνευση.

Παράλληλα με τις νέες θέσεις σημαντικές αλλαγές παρατηρούνται και στη διαμόρφωση των χώρων που τις φιλοξενούν. Το εσωτερικό των θεάτρων, λ.χ., γίνεται τώρα πιο πολυτε-

λές. Υπάρχει άνεση, καθαριότητα, διάκοσμος. Χρησιμοποιούνται για πρώτη φορά ταξιθέτες για τη διατήρηση και επιβολή της τάξης. Απαγορεύεται το κάπνισμα, τα μεγάλα καπέλα στις κυρίες, το τριανταχτό γέλιο, η ενοχλητική συνομιλία με τους διπλανούς, η αργοπορημένη άφιξη και φυσικά όλες οι ιδιωτικές συνήθειες, χειρονομίες και πράξεις (φτύσιμο, φύσημα μύτης, εκκένωση αερίων κ.λπ.), για τις οποίες άλλωστε δημιουργούνται για πρώτη φορά ειδικοί χώροι, δημόσιες τουαλέτες. Όλα στοχεύουν στον καλύτερο έλεγχο των συναισθημάτων και του αυθορμητισμού. Το θέατρο, όπως ένας χώρος συναυλίας, μια γκαλερί, μια όπερα κ.λπ. δεν είναι αποκλειστικά χώρος τέρψης αλλά κυρίως χώρος διδασκαλίας νέων ηθών· εκεί μαθαίνει το άτομο πώς να διαχωρίζει το ιδιωτικό από το κοινό, το πολιτισμένο από το «βάρβαρο», πώς να εκτιμά το «ωραίο» και το «υψηλό» κ.ο.κ.

Η θέση της αγγλοσαξονικής ελίτ της χώρας είναι σαφής: προωθώντας την «καθαρή τέχνη» (μουσική και λογοτεχνία περισσότερο και δευτερευόντως το θέατρο—το οποίο ποτέ δεν κατόρθωσε να αποβάλει το «στίγμα» της λαϊκότητάς του) δημιουργούνται οι προϋποθέσεις καθιέρωσης μιας νέας δυναμικής και ηθικής τάξης ικανής να αναστείλει τις καταλυτικές πρακτικές που αντιπροσωπεύουν οι άξεστες μάζες των μεταναστών, των ιθαγενών και των μαύρων. Ενδεικτικά είναι τα σχόλια ορισμένων πνευματικών ανθρώπων της εποχής. Η μουσική είναι ο κατεξοχήν εκπολιτιστικός φορέας, ικανός να κατευνάσει τις ωμότητες μας, γράφει το 1870 ο John Sullivan Dwight.¹⁶ Το 1875 η Louisa Cragin αποφαίνεται πως εάν υπήρχε τρόπος να φτάσει η μουσική στους εργάτες, τα παιδιά τους θα είχαν άλλη ανατροφή και με το χρόνο θα «είχαμε λιγότερες απεργίες».¹⁷ Το 1893 ο George P. Urpton οραματίζεται τη μέρα εκείνη που οι εργάτες θα αφήσουν να γεμίσει τη «γυμνή ζωή τους» η θεϊκότητα της μουσικής (ό.π. Mussulman 89-91).

Για τους διαμορφωτές του έγκριτου κανόνα της εποχής οι μάζες ταυτίζονται ευθύς εξαρχής με το φαγοπότι, το κάπνισμα, το χορό, το σεξ, το τραγούδι, τη φασαρία, το μαζικό αθλητισμό. Είναι το «αντίπαλο δέος», το «άλλο» του παραδείγματός τους. Μόνο οι λίγοι μπορούν να απολαύσουν τις χαρές της τέχνης. Σ' αυτούς ανήκει η πραγματική κουλτούρα και η υποχρέωση διάδοσής της. Ο καλλιεργημένος δεν έχει μόνο υλικά αγαθά αλλά και γνώση ξένων γλωσσών, σωστή γραφή, σύνταξη, προφορά. Γνωρίζει πολλά είδη μουσικής. Είναι οικείος με τους κλασικούς συγγραφείς της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας. Και εάν δεν είναι «οικείος», υπάρχουν ποικίλοι «οδηγοί συμπεριφοράς» για νέους, νέες, ανύπαντρες γυναίκες, νοικοκυρές, σπουδαστές κ.λπ., καθώς επίσης και οδηγοί για τις ιδιωτικές βιβλιοθήκες, οδηγοί σπάνιων βιβλίων, ευρωπαϊκής τέχνης και μουσικής, μουσείων κ.ο.κ., που μπορούν να του υποδείξουν τα «ορθά» δρομολόγια (Levine 226). Με άλλα λόγια, η αγγλοσαξονική τάξη, πείθοντας τον εαυτό της ότι είναι η πλέον αρμόζουσα να πάρει την τύχη του έθνους στα χέρια της, γίνεται ο απόλυτος άρχοντας του πολιτιστικού, και όχι μόνον, παιχνιδιού. Αυτοί που αδυνατούν να παρακολουθήσουν την εξέλιξη των πραγμάτων αποκλείονται και κατά συνέπεια αναζητούν να εκφραστούν σε άλλους χώρους (του περιθωρίου), όπως η μουσική κωμωδία, η jazz, τα blues, το vaudeville, το burlesque, η φωτογραφία, ο κινηματογράφος, το ραδιόφωνο, τα καρτούνς, τα λαϊκά ρομάντζα (*pulp fiction*), ο αθλητισμός.¹⁸ Οι μεν «κατώτεροι» αγνοούν τον Αισχύλο, τον Beethoven, οι δε «ανώτεροι» αγνοούν τις λαϊκότερες καλλιτεχνικές εκφράσεις.¹⁹

IX

Οι επεμβάσεις της κυρίαρχης τάξης δε σταματούν στις τέχνες. Είναι εμφανείς και στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας των πόλεων. Την περίοδο της μεγάλης αστυφιλίας και της δημιουργίας των πρώτων γκέτο στις μεγαλουπόλεις κάνει την εμφάνισή του και η ιδέα του αστικού πάρκου. Στο σκεπτικό των πρώτων μηχανολόγων κυριαρχεί η ιδέα ότι το πάρκο δεν πρέπει να είναι χώρος αποκλειστικά διασκέδασης/αναψυχής, αλλά πάνω από όλα χώρος που θα βελτιώνει τον ανθρώπινο χαρακτήρα (όπως ένα μουσείο ή ένας χώρος συναντήσεως). Θα μεταμορφώνει το άτομο από θορυβώδες και αγενές σε ήρεμο και ευγενές. Τα πρώτα πάρκα σχεδιάζονται, για να εξυπηρετήσουν τους στόχους αυτούς. Ιδεατά υπερυψώνονται της καθημερινής ζωής, αποσπώνται από αυτή και γίνονται μια όαση του πολιτισμού, της ευρυθμίας και της τάξης. Όπως θα σχολιάσει ένας από τους πρώτους ειδικούς, ο F. L. Olmsted, με τους σχεδιασμούς μας «θέλουμε να αποκλείσουμε τελείως την πόλη από τα τοπία μας».²⁰ Γι' αυτό και αποκλείει από τα σχέδιά του εστιατόρια, αναψυκτήρια, νεκροταφεία, ζωολογικούς κήπους, αγάλματα και μουσεία. Αντίστοιχο είναι το πνεύμα και σε άλλες πόλεις. Στη Βοστώνη, για παράδειγμα, οι κατασκευαστές πιστεύουν ότι η δημιουργία πάρκων θα κρατήσει τον κόσμο μακριά από το ποτό και τη χαρτοπαιξία. Στο San Francisco ένας από τους σχεδιαστές του Central Gate Park (1873) δηλώνει ότι η κατασκευή πάρκων είναι μέρος ενός ευρύτερου εκπαιδευτικού προγράμματος για την καλλιέργεια του δημόσιου γούστου (ό.π. Levine 203). Μέσα στην ομορφιά, τη γαλήνη και την αρμονία ενός πάρκου ακόμη και τα πλέον «άξεστα αγόρια ξεχνούν τα μαχαίρια τους και τον αλόγιστο βανδαλισμό τους», γράφει ένα φυλλάδιο του Δήμου του San Francisco το 1873 (ό.π. Levine 203). Το πάρκο, όπως και ένα μουσείο, είναι ο μεγάλος αντίπαλος των ποτοπωλείων, σχολιάζει ο C. L. Brace.²¹ Καταπολεμά το χάος, δημιουργεί νόημα μέσα από την αναρχία της αστικής ζωής, δηλαδή μια κουλτούρα υψηλότερης τάξης σε θέση να αντισταθεί στη διαβρωτική λειτουργία των standards των κατώτερων τάξεων, στο έγκλημα και στην εξαθλίωση των πόλεων.

Την ίδια περίοδο έχουμε και σωρεία αναπαλαιωμένων κτιρίων, δημιουργία εμπορικών κέντρων, τα οποία συνιστούν ένα μεσο-αστικό παράδεισο στην υπηρεσία της προτεσταντικής ηθικής, που σιγά σιγά καθιερώνεται ως η επίσημη αμερικανική πραγματικότητα. Σε σύντομο χρονικό διάστημα κτίζονται το Metropolitan Museum of Art (1870), το Boston Museum of Fine Arts (1870) και το Art Institute of Chicago (1879), όπου οι Αγγλοσάξονες προωθούν τη δική τους άποψη περί πολιτισμού και τέχνης. Υποστηριζόμενα από άτομα της αστικής τάξης και κυρίες της υψηλής κοινωνίας, τα ιδρύματα αυτά στεγάζουν έργα Ευρωπαίων δημιουργών, κυρίως κλασικών, τα οποία δωρίζουν πλούσιοι και νεόπλουτοι συλλέκτες. Σε αντίθεση με τους «λαϊκούς» χώρους, οι νέοι χώροι από την αρχή συνδέονται με τον πλούτο και τη δύναμη. Ακόμη και η εντυπωσιακή αρχιτεκτονική τους με τη νεοκλασική δομή, τις τεράστιες εσωτερικές σκάλες, τα αετώματα, τα υποστήγια, τις επιβλητικές εισόδους, το μάρμαρο, τις τοιχογραφίες, τα βιτρό είναι δηλωτικά της τάξης που τα στηρίζει. Τα ιδιωτικά πανεπιστήμια, που ξεφυτρώνουν σε όλη τη χώρα, φέρουν το όνομα των δωρητών τους (Cornell, Johns Hopkins, Vanderbilt, Stanford, Carnegie κ.λπ), οι οποίοι αποζητούν το *status* και την καταξίωση μέσα από τη φιλανθρωπία (εξ ου και το γνωστό σλόγκαν, *steal in private give in public*). Είναι ένα είδος εξιλασμού για την αισχροκέρδειά τους.

X

Όσο πλησιάζει ο 20ός αιώνας, η κουλτούρα και η πνευματική κίνηση συνδέονται όλο και πιο πολύ με τις προδιαγραφές της αγγλοσαξονικής τάξης: καλοί τρόποι, προσεγμένο ντύσιμο, κοσμοπολίτικος αέρας, ό,τι ακριβώς δεν έχουν να επιδείξουν τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Όπως γράφει ο κοινωνιολόγος Trachtenberg, η μοντέρνα Αμερική αρχίζει να γράφει τα κεφάλαια της ιστορίας της «αγνοώντας το άλλο μισό» (Trachtenberg 161). Με βάση τα όνειρα, τις επιδιώξεις και την παιδεία των Αγγλοσαξόνων συντάσσονται τα πρώτα κεφάλαια του ιστορικού της γίνεσθαι, τα οποία προβάλλονται ως η πρώτη επίσημη εικόνα της χώρας, την οποία όλοι οφείλουν να σέβονται και να αποδέχονται (εφόσον θέλουν να ονομάζονται «Αμερικανοί»). Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια σφρηλατούνται νέοι ρόλοι, στερεότυπα και μύθοι για τον αμερικανικό πολιτισμό. Ο Μαύρος, λ.χ., αντιπροσωπεύει το «κακό», το «βρώμικο», το «οκνηρό», το «βίαιο», και στην καλύτερη περίπτωση το «πρωτόγονο» και το «αισθησιακό».²² Η Γυναίκα (λευκή οπωσδήποτε) αντιπροσωπεύει «την αρχή της ομορφιάς» (*beauty principle*), όπως γράφει ο Horace Bushnell (ό.π. Trachtenberg 145). Είναι συμπλήρωμα της «αρχής της δύναμης», που αντιπροσωπεύουν οι άντρες. Γι' αυτό, σημειώνει στο βιβλίο του *Women's Suffrage: The Reform Against Nature*, η συμμετοχή της στα κοινά διαφθείρει τη θηλυκότητα του χαρακτήρα της (ό.π. Trachtenberg 146). Για την ελίτ διάνοηση της εποχής η Γυναίκα πρέπει να μένει στο σπίτι, για να μη φθείρεται από τον ανταγωνισμό της αγοράς. Προς το σκοπό αυτό κυκλοφορούν ειδικά περιοδικά με συμβουλές για το σπίτι, το διάκοσμό του, τα έπιπλα κ.ο.κ. Εντείνεται το ενδιαφέρον για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Δημιουργούνται τα πρώτα νηπιαγωγεία. Αυξάνεται η οικιακή λογοτεχνία και τα παιδικά αναγνώσματα. Το οργανωμένο σπίτι με την καλλιεργημένη, συμπαγή και ευτυχισμένη οικογένεια (που έχει όλα τα υλικά αγαθά) προτάσσεται ως η απάντηση στην αναρχία των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων.

Με την εδραίωση της εικόνας της αγγλοσαξονικής οικογένειας-μοντέλο και τη βελτίωση των βιομηχανικών και τεχνολογικών μέσων αρχίζει η μαζική αναπαραγωγή των αγαθών που απαρτίζουν τον κόσμο (ιδιωτικό και δημόσιο) της μεσαίας και ανώτερης τάξης. Το σλόγκαν που κυριαρχεί είναι: «περισσότερα αγαθά για μια καλύτερη ζωή»· περισσότερα αγαθά που θα στοχεύουν και στις χαμηλότερες τάξεις, έτσι ώστε να επιτευχθεί κάποια στιγμή η ομοιογενοποίηση. Η μηχανική αναπαραγωγή πινάκων ζωγραφικής λ.χ., με ωραία τοπία και ωραίες προσωπογραφίες, δίνει τη δυνατότητα σε όλες τις τάξεις να διακοσμήσουν και το φτωχότερο σπίτι και παράλληλα να εκτεθούν στο «καλό γούστο». Και όταν κάποια στιγμή το γούστο των χαμηλών τάξεων βελτιωθεί, γράφει ο Patten, μέσα από την επαφή του με αυτά τα «ωραία» και «ευγενή» αντικείμενα, άλλα, ανώτερα και αυθεντικά, θα μπορούσαν να αγοραστούν με ελάχιστη αύξηση του κόστους (ό.π. Trachtenberg 153). Γράφει ο Steward: «Στην Αμερική κάθε άνθρωπος είναι βασιλιάς στη θεωρία, και με το χρόνο και τους καλούς καιρούς που έρχονται θα είναι και ένας καπιταλιστής» (ό.π. Trachtenberg 153). Όπως καίρια σχολιάζει ο ιστορικός Robertson, η δυνατότητα κατανάλωσης είναι «η υπόσχεση της αμερικανικής ζωής, η ολοκλήρωση του αμερικανικού ονείρου. Η ανάπτυξη της Αμερικής και το ίδιο το μέλλον της βασίζονται στην ατομική κατανάλωση. Όλοι οι ηγέτες και οι επιχειρήσεις αναζητούν τρόπους να αυξήσουν την κατανάλωση, αφού η ευμάρεια

είναι το πεπρωμένο της αμερικανικής δημοκρατίας και η αποστολή του αμερικανικού ατομικισμού» (Robertson 187).

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, λοιπόν, αρχίζει να διαμορφώνεται από τους διακινητές του πολιτισμού η εικόνα του *επιτυχημένου* (και *ευτυχιμένου*) Αμερικανού. Αυτό που μαθαίνει ο απλός άνθρωπος είναι ότι όσο μεγαλύτερη είναι η αγοραστική δυνατότητά του τόσο μεγαλύτερη είναι και η προσωπική του ευτυχία. Από τη στιγμή που το κοινωνικό *status*, οι αξίες, η ευτυχία και η επιτυχία ζυγίζονται με το μέτρο και την ποιότητα των υλικών αγαθών, το «επίπεδο της φτώχειας» (ή του πλούτου) του αναπροσαρμόζεται διαρκώς και με βάση την τεχνολογική πραγματικότητα. Έτσι, κοντά στα βασικά είδη τροφή, στέγη, ρουχισμό, προστίθενται κατά καιρούς και άλλα, όπως τραπεζικοί λογαριασμοί, μεταφορικά, τηλέφωνο, διακοπές, ιδιόκτητο σπίτι κ.λπ. Η είσοδος του ηλεκτρισμού, λ.χ., φέρνει σταδιακά το ψυγείο, τον κλιματισμό, το καλοριφέρ, τις ηλεκτρικές σκούπες, το πλυντήριο, κ.λπ. Το αυτοκίνητο γίνεται το όνειρο κάθε Αμερικανού. Η επιθυμία του Henry Ford να δει όλη την Αμερική σε τέσσερις ρόδες γίνεται πολύ σύντομα πραγματικότητα. Γύρω στα 1916 περισσότερο από ένα εκατομμύριο αυτοκίνητα πωλούνται ετησίως. Το νέο μεταφορικό μέσο (όπως και το τρένο παλαιότερα) αλλάζει πόλεις, ρυθμούς, ψυχολογία. Είναι αδύνατο να φανταστούμε σήμερα έναν Αμερικανό χωρίς κάποια μορφή αυτοκίνησης. Είναι άλλωστε και το όνειρο κάθε νέου: να έχει τις δικές του «ρόδες». Το δίπλωμα οδήγησης είναι μια μορφή τελετουργίας: υποδηλώνει το πέρασμα από την εφηβεία προς την ενηλικίωση. Είναι σύμβολο κινητικότητας, βασικό στοιχείο του αμερικανικού τρόπου ζωής.²³

Με την ανάπτυξη της τεχνολογίας αρχίζει και ο θεσμός των διαφημίσεων. Μέσα από τη διαφήμιση δημιουργούνται νέες ανάγκες· δημιουργείται στον καταναλωτή το αίσθημα ότι είναι στερημένος. Οι διαφημίσεις εκμεταλλεύονται τους μύθους, όπως και κατασκευάζουν μύθους. Βλέπουν ότι όσο μεγαλύτερη είναι η εξάρτηση του ατόμου από τη μηχανή τόσο πιο μεγάλη γίνεται η ανάγκη ύπαρξης μοντέλων προς μίμηση. Μέσα από αυτές τις διεργασίες θα πάρει την οριστική της μορφή η εικόνα του επιτυχημένου και πραγματικού Αμερικανού.

XII

Όπως εν συντομία αναφέραμε πιο πάνω, αυτό που είναι σημαντικό σ' αυτή την ιστορική καμπή δεν είναι μόνο η εμφάνιση των νέων προϊόντων και οι συγκεντρωτικές εμμονές των Αγγλοσαξόνων, αλλά και το πώς οι πρώτοι ιστορικοί και κοινωνιολόγοι, ορμώμενοι από τα δεδομένα της νέας πραγματικότητας, προσπαθούν να στοιχειοθετήσουν τα θεωρητικά πλαίσια της «ιδιαιτερότητας» και «μοναδικότητας» του «αμερικανισμού». Μέσα από τις προσπάθειές τους η έννοια αυτή αποκτά για πρώτη φορά επίσημο (επιστημονικό) πιστοποιητικό γεννήσεως (που ακολούθως αναλαμβάνουν να ερευνήσουν και να διαιωνίσουν τα πρώτα πανεπιστημιακά Τμήματα Αμερικανικών Σπουδών, που ιδρύονται γι' αυτό το σκοπό την ίδια εποχή) και επίσημη μυθολογία. Μολοντί δε συγκλίνουν όλες οι απόψεις, υπάρχουν ορισμένες σταθερές που δίνουν με αρκετή σαφήνεια το πορτρέτο του Αμερικανού και της ιδεολογίας του. Έτσι, πριν κλείσουμε τη συντομογραφία αυτή, ας δούμε περιληπτικά και υπό τύπον κατακλείδας σε ποια συμπεράσματα καταλήγουν οι θεωρητικοί του αμερικανισμού.

Ο «πραγματικός» Αμερικανός, σημειώνουν οι μελετητές στις γενικές αποτιμήσεις τους, μπορεί να έλκει τις αφετηρίες του από την Ευρώπη, δεν είναι όμως Ευρωπαίος. Αυτό που δεν καταλαβαίνει ο υπόλοιπος κόσμος, σχολιάζουν, είναι ότι ο Αμερικανός κινείται και διαμορφώνεται σε άλλους χώρους, με διαφορετικό όχι μόνο γεωγραφικό στίγμα αλλά, πολύ περισσότερο, πολιτιστικό. Το αχανές περιβάλλον του αποπνέει άλλες αλήθειες και άλλη φιλοσοφία ζωής. Ο «χώρος» για τον Αμερικανό, ειδικά όπως εκφράζεται μέσα από τη μυθοποιημένη «Άγρια Δύση», είναι μια μεταφορά και ένα σημείο ηθικής· ενσωματώνει και εννοηματώνει τις αρετές της τύχης, της προόδου, της ελευθερίας και της ισότητας. Είναι ο καθρέφτης αυτού που είναι ή θα ήθελε να είναι (ως πραγματικός Αμερικανός). Το γεγονός ότι απουσιάζει η φεουδαρχική παράδοση, ο ταξικός αγώνας, το πολιτιστικό βάρος, οι Shakespeares και οι Αισχύλοι, που κατά τους Ευρωπαίους είναι ενδεικτικό της αντι-πνευματικότητας του Αμερικανού, δεν είναι μειονέκτημα, κατά τους Αμερικανούς μελετητές, αφού η απουσία των μεγάλων ονομάτων αφήνει περιθώρια νέων κατακτήσεων.

Ο Αμερικανός, σχολιάζει ο ιστορικός Richard Hofstadter, κινείται πάντοτε φυγόκεντρα, αποφασίζει και πράττει με βάση τα πρωτόγονα ένστικτά του και τη φαντασία του, σε αντίθεση με τον «κοιμώτερο» και πιο «καλλιεργημένο» Ευρωπαίο, ο οποίος πρώτα «θεωριτικοποιεί» και «σχεδιάζει» και μετά πράττει.²⁴ Όπως είχε πει ο παρατηρητικότερος Γάλλος διπλωμάτης Alexis de Tocqueville, «οι Αμερικανοί μισούν τα γενικόλογα σχήματα. Δεν αποζητούν τις θεωρητικές ανακαλύψεις».²⁵ Με άλλα λόγια, όταν ο Ευρωπαίος σκέφτεται αυτοί δρουν, όταν ο Γάλλος, λ.χ., ασχολείται με το «πώς» της γραφής, αυτοί είναι προσκολλημένοι στο «τι»—την ορατότητα των σημείων. Όπως ο James Bond και ο Σέρλοκ Χολμς δεν μπορούν να είναι Αμερικανοί, κατά τρόπο ανάλογο ο Dirty Harry, ο Superman και ο Ράμπο δεν μπορούν να είναι Ευρωπαίοι, ακριβώς γιατί στην επιφάνεια των σωμάτων τους (και του νου) είναι σφυρηλατημένη μια ολόκληρη τάξη πραγμάτων, ιδεολογικών και αισθητικών, την οποία αναλαμβάνουν να αναπαραστήσουν και να δικαιώσουν μέσα από τις πράξεις τους.²⁶ Όπως λέει ο Ευρωπαίος Foucault, «κάθε άτομο έχει ένα χώρο και κάθε χώρος φιλοξενεί το άτομό του».²⁷ Ο Ευρωπαίος φιλοξενείται σε ένα γεωγραφικό και πολιτιστικό χώρο πολύ συγκεκριμένο. Έχει διαμορφωμένες αντιλήψεις γύρω από τα σημεία εκκίνησης και κατάληξης του. Μαθαίνει να αναγνωρίζει όρια και δυνατότητες. Αντίθετα, ο Αμερικανός της βιομηχανικής και μεταβιομηχανικής περιόδου είναι δέσμιος του μύθου της Άγριας Δύσης, των ανοιχτών συνόρων (*frontiers*) και του ατέλειωτου πλούτου. Μαθαίνει να μην αναγνωρίζει καμιά γεωγραφική τελεολογία. Ακόμη και σήμερα, ισχυρίζονται οι ειδικοί, έχει την τάση να αντιμετωπίζει το γεωγραφικό του κόσμο σαν ένα κομμάτι της φύσης που κυβερνάται από φυσικούς νόμους, αδιάφορος στις επιταγές οποιασδήποτε ιστορικής ή πολιτισμικής πραγματικότητας. Γι' αυτόν είναι η «παρθένα γη», ο «Κήπος της Εδέμ», το τοπίο του «αμερικανικού ονείρου», που περιμένει υπομονετικά τον πιονιέρη/κατακτητή/ εξορθολογιστή/ Σωσία.²⁸ Εάν υπάρχει κάτι που διαφοροποιεί τον αμερικανικό τρόπο ζωής από άλλους, αναφέρει ο κοινωνιολόγος John A. Kousser, είναι η ορπή του προς μια συνεχή πορεία πέρα από τα σύνορα και την περατότητα. Αυτό που έχει σημασία είναι η ίδια η μετακίνηση και όχι το παράγωγο αυτής της μετακίνησης.²⁹ Όπως σχολιάζει ο Ralph Emerson, ο άνθρωπος μεγαλουργεί μέσα από τις μεταβολές του και όχι μέσα από το τελικό αποτέλεσμα των διεργασιών αυτών.

Σε αντίθεση, λοιπόν, με τη σχετική μονιμότητα που χαρακτηρίζει τις σχέσεις του Ευρωπαίου με τη γεωγραφία του, την οικογένειά του, τη δουλειά του, τις φίλιές του, ο Αμερικανός εμφανίζεται ιδιαίτερα κινητικός, χωρίς «ρίζες», έτοιμος να αναζητήσει άλλους χώρους και άλλες ευκαιρίες. Εάν στη σταθερή σχέση του με το χώρο ο Ευρωπαίος αναζητεί την πλήρωση και την τελειότητα, ο Αμερικανός στην κίνησή του αναζητεί το νέο και τις όποιες υποσχέσεις εγκυμονεί. Κατά τους ιστορικούς, ο Αμερικανός ποτέ δεν απέβαλε το μεταναστευτικό του παρελθόν· σε κάθε κίνησή του (οικονομική ή άλλης μορφής) επαναλαμβάνει διαρκώς το τελετουργικό πέρασμα από την Ευρώπη στην Αμερική, από την Ανατολή στη Δύση, προς αναζήτηση νέων δυνατοτήτων. Ακόμη και αυτή η εμπλοκή του με τις υποθέσεις άλλων χωρών έχει σχέση μ' αυτό το παρελθόν.

Ο Αμερικανός, σχολιάζουν οι μελετητές (και υποστηρίζουν οι πολιτικοί), μπορεί να γίνει επιθετικός εφόσον τον προκαλέσεις· διαφορετικά δεν αποζητάει τη δυναμική αναμέτρηση. Από τη φύση του είναι μεν άνθρωπος ανήσυχος και γεωγραφικά «εκ-κεντρωμένος», δεν είναι όμως «επεμβατικός.» Η όποια επιθετικότητα εκδηλώνεται από αμερικανικής πλευράς, αναφέρεται, είναι απάντηση στην ετερότροπη στάση των «άλλων»—των «δυσνόητων» και «απερίγραπτων» παικτών του κοινωνικο-πολιτικού ludo. Μέσα σ' αυτό το πνεύμα, η επιθετικότητα είναι, πάντα κατά την άποψη της επίσημης Αμερικής, μια «δίκαιη» απάντηση στην τραυματική πράξη κάποιου άλλου, απάντηση γρήγορη, αποτελεσματική, «χειρουργική», όπως αποκαλέστηκε από τους πρωταγωνιστές της επιχείρησης «Ασπίδα της Ερήμου» στην κρίση του Περσικού Κόλπου, που εισάγει δια της βίας (που δεν ερμηνεύεται ποτέ ως «βία» αλλά ως «σφαρονισμός») την Τάξη, το Νόημα και την Εξουσία στο χώρο της «διαφοράς» (διαφοράς σε σχέση με το «Ίδιο» που είναι ο «αμερικανισμός» και οι θεμελιωτικές του αλήθειες). Όπως παλαιότερα, την εποχή των συγκρούσεων μεταξύ αποίκων και ιθαγενών, έτσι και τώρα, ορθώνονται από τη μια τα «παιδιά του φωτός» και από την άλλη τα «παιδιά του σκότους», όπως σχολιάζει ο θεολόγος R. Niebuhr (ο.π. Robertson 135).

Ο Αμερικανός λατρεύει το συμπέρασμα που υπόσχεται η επιθετικότητά του, γιατί έτσι πιστεύει πως ελγοικνεύει τις «παρεκτροπές» και αναστέλλει τον πολλαπλασιασμό των προβλημάτων. Έχει την τάση να βλέπει τον εαυτό του εκεί ακριβώς όπου διαμορφώνεται η πραγματικότητα: στο χώρο του κρίνει και του διατάσσειν. Με αυτή την έννοια ούτε αιωρείται, ούτε περιπλανιέται. Απλώς περιφέρει ανά τον πλανήτη το κεντρωμένο αναπαριστώμενο «είναι» του, ακριβώς όπως ο Cowboy, η μυθική αυτή φιγούρα που κατά τη γνώμη των ειδικών αποτελεί τις δοκούς επάνω στις οποίες υφάνθηκε και στηρίχτηκε όλη η αγγλοσαξονική ιδεολογία του αμερικανισμού και της αμερικανικής ταυτότητας.

Η μυθολογία της φιγούρας του cowboy, κυρίως μέσα από τα χολλυγουντιανά στούντιος, αρχίζει την εποχή που η αγγλοσαξονική τάξη δημιουργεί, μέσα από τις δικές της ερμηνείες της ιστορίας, και τα ανάλογα μυθεύματα προς παραδειγματισμό και μίμηση. Ο «μυθικός» Cowboy, όπως και οι απόγονοί του (Superman, Rambo, Dirty Harry), είναι η ιδανικότερη ενσάρκωση του σκαπανέα-τιμωρού, το τέλει άλλοθι του αγγλοσαξονικού παραδείγματος. Δε διστάζει. Έχει τη δύναμη να τιθασεύει τους λιγότερο «άντρες», τους πρωτόγονους και άνομους ιθαγενείς, που έχουν το θράσος (και όχι θάρρος) να πουν «όχι» στην εσατολογία της δικής του αλήθειας. Εμφανίζεται από το πουθενά (οι άπιαστες σχέσεις του με το χώρο), επιβάλλει χωρίς πολλές συζητήσεις το δηλωμένο νόημά του, την κε-

ντρωμένη ιδεολογία του και μετά εξαφανίζεται, αδιάφορος στο κλάμα των γυναικών και στα βουρκωμένα μάτια των παιδιών και των φίλων. Υπόσχεται ότι δε θα επιστρέψει, αλλά πάντοτε επιστρέφει, εφόσον οι ανάγκες το απαιτούν (και ο ίδιος κρίνει ότι πρέπει)—ακριβώς όπως και η εξωτερική πολιτική της Αμερικής, η οποία λειτουργεί με βάση το δόγμα της μη-εξάρτησης, δηλαδή το δόγμα που αρνείται οποιοδήποτε σημεινόμενο βρίσκεται έξω από αυτό που παράγει η ίδια.

Ο Cowboy εμφανίζεται πάντοτε με το προσωπίο ενός άντρα άφογης ηθικής. Στο σώμα του συγκεντρώνεται η τάξη των θεσμών και του κράτους. Είναι ένα είδος εγγύησης της συνέχειας, της εξελεγκτικής ακολουθίας. Πιστεύει απόλυτα στο φυσικό νόμο και στην αίσθηση του δικαίου, όπως αυτός το αντιλαμβάνεται, και τιμωρεί αμείλικτα όσους αρνούνται να εκχωρήσουν την υπογραφή τους στους ορισμούς του δικού του κειμένου.

Ο κόσμος όπου κινείται αποτελείται εξολοκλήρου από άντρες, των οποίων η τόλμη, η δεξιότητα και η γενναϊότητα βρίσκονται συνεχώς υπό δοκιμασία. Ο «κακός», που διαβάλλει τη συμπαγή σχέση αιτίας/αιτιατού, τιμωρείται παραδειγματικά και συνήθως σε δημόσιο χώρο, έτσι ώστε να είναι ορατό το τίμημα της παράβασης του από τους θεατές/πολίτες—και έτσι να μην επαναληφθεί (βλ., λ.χ., την «ορατότητα» που απέκτησε μέσω της τηλεόρασης η «τιμωρία» του Σαντάμ Χουσεΐν, κάτι σαν «καρναβάλι ακρότητας», όπως θα έλεγε σε μια ανάλογη περίπτωση ο Michel Foucault, αλλά και ο πιο πρόσφατος διασυρμός των Σερβοβοσνίων από τα αμερικανικά μέσα μαζικής ενημέρωσης).

Ο Cowboy είναι ένας περιπλανώμενος κράχτης των θετικοτήτων του αμερικανισμού, που ζει από τη φυσική του δύναμη και τον ορθολογισμό της σκέψης του. Δεν αιωρείται ούτε διερωτάται για την επικαιρότητα ή το ανεπίκαιρο του λόγου και των πράξεών του. Οι σχέσεις του με το Τοπίο είναι φευγαλέες—αλλά πάντοτε εξουσιαστικές—όπως είναι και με τους ανθρώπους. Δε συντηρεί κανένα συναισθηματικό δεσμό που θα έθετε σε δοκιμασία τον ορθολογισμό της σκέψης του. Επιλέγει επιδεικτικά τη μοναξιά, που μεταφράζεται σε ένα σκονισμένο καρόδρομο, ένα ράντζο, ένα βουνό ή ένα δάσος. Όπως η Αμερική βλέπει τον εαυτό της σαν τον εξόριστο από το δημόσιο χώρο, σαν τη μοναδική φωνή της λογικής μέσα σε ένα αλλότριο και εν πολλοίς αφιλόξενο περιβάλλον, έτσι και ο Cowboy: βλέπει ότι η αποστολή του είναι να επαναφέρει μόνος του το φυσικό νόμο εκεί όπου κινδυνεύει και μετά να επιβλέπει, έστω και εκ του μακρόθεν, τη συνέχισή του.

Δεν πρέπει, λοιπόν, να ξενίζει που οι πλέον δημοφιλείς φιγούρες στην αμερικανική λογογραφία είναι ο Daniel Boone, ο Davey Crockett, ο Kit Carson και ο Buffalo Bill—όλοι καινούριοι, τους οποίους η λαϊκή φαντασία έχει επενδύσει με ηρωικές και μυθικές ιδιότητες. Για τον απλό κόσμο αυτοί είναι η ενσάρκωση του αμερικανισμού. Όπως είναι άλλωστε και οι πολιτικοί του ηγέτες, τους οποίους εκλέγει για να συνεχίσουν λίγο-πολύ την πορεία των πραγμάτων που χάραξαν πριν από αυτούς οι πρώτοι «αυθεντικοί» φορείς των οραμάτων του. Είναι οι προνομιούχοι αποδέκτες του λόγου του. Απαιτεί από αυτούς να θυμούνται τους θεμελιωτές του Συστήματος και να αναπαράγουν με τις πράξεις τους το «Ίδιο» κείμενο και τις προσδιορισμένες σχέσεις του με το «Άλλο». Ενολίγους, τους χαρτογραφεί το χώρο μέσα στον οποίο μπορούν να κινηθούν και να αναπαραστήσουν. Γι' αυτό και βλέπουμε ότι σε κάθε προεκλογικό αγώνα αυτό που κυριαρχεί είναι η διαχρονική παλινδρόμηση, ο λόγος του σκληρού, ηθικά άφογου ηγέτη που πιστεύει στο δίκαιο της αποστολής του,

στο δίκαιο της δικής του Τάξης, της δικής του Εξουσίας και του δικού του Νοήματος. Με άλλα λόγια, που πιστεύει στο λόγο-δημιούργημα μιας συγκεκριμένης γνώσης της καταγωγής αλλά και της περατότητας, δηλαδή στο Λόγο-άρνηση άλλων Λόγων.

Βέβαια, η δυναμική εμφάνιση και «άλλων» εθνοτήτων της Αμερικής στο προσκήνιο τα τελευταία είκοσι χρόνια κάνει το έργο διαιώνισης και διακίνησης του «αγγλοσαξονικού παραδείγματος», όπως πολύ σχηματικά το δώσαμε παραπάνω, ιδιαίτερα δύσκολο. Ποτέ άλλοτε στο παρελθόν η άρχουσα τάξη της Αμερικής (και το σύνολο των Αμερικανικών Σπουδών) δεν είχε να αντιμετωπίσει μια τόσο συγκροτημένη και έντονη επίθεση από τους «άλλους», τους «εκτός κανόνος» και εκτός ιστορίας, Μαύροι, Ινδιάνοι, Κινέζοι, «αλλόθρησκοι» και «αλλόκοτοι» βρίσκονται εδώ και ορισμένα χρόνια στο προσκήνιο, κραδαίνοντας τη σημαία του δικού τους «αμερικανισμού» και της δικής τους ιστορικής ιδιαιτερότητας. Το μοντέλο του WASP τους αφήνει μάλλον αδιάφορους. Το ίδιο και όλη η μυθολογία που το περιβάλλει. Αυτό που ζητούν είναι μια *de profundis* επανεξέταση των ιστορικών δεδομένων κάτω από το πρίσμα των νέων εξελίξεων και ζυμώσεων. Ασφαλώς, κανείς δεν μπορεί να είναι σίγουρος για το τι μέλλει γενέσθαι. Ο χρόνος και μόνο θα δείξει κατά πόσο το ιδεολόγημα του «ενός αμερικανισμού» θα έχει την ίδια ανθεκτικότητα και ευρηματικότητα που επέδειξε τα τελευταία εκατό χρόνια. Το βέβαιο είναι ότι, για την ώρα τουλάχιστον, τα κρητιδώματα του αμερικανικού οικονομικού και πολιτιστικού οικοδομήματος εξακολουθούν να αντλούν τη θωράκισή τους από τη μυθ-ιστορία της βιομηχανικής επανάστασης και τα ιδεολογήματα του «καουμποϊσμού».

Σημειώσεις

1. Το ειδικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η περίπτωση της κουβανικής επανάστασης είναι ότι για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ένα καινούριο όπλο στη διαμόρφωση του θεάτρου του πολέμου, η δημοσιογραφία, και δη ο «Κίτρινος Τύπος». Ήδη με την τεχνική της λινοτυπίας, ανακάλυψη του Ottmar Mergenthaler το 1886, το κόστος εκτύπωσης μιας εφημερίδας είχε αρχίσει να πέφτει αισθητά, με αποτέλεσμα να αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των σελίδων και το τιράζ. Παράλληλα, η πληθυσμιακή έκρηξη και η σταδιακή βελτίωση της παιδείας και των μέσων συγκοινωνίας δημιουργούν μια μεγάλη και πολλά υποσχόμενη αγορά, κάτι που σπείδουν να εκμεταλλευτούν εταιρίες και μεγαλοεκδότες, όπως ο Edward Scripps. Ο πρώτος εκδότης που αποκτά μεγάλο κοινό και επηρεάζει καταστάσεις είναι ο ουγγρικής καταγωγής Joseph Pulitzer, ο οποίος το 1883 αγοράζει το *World* της Νέας Υόρκης με 20.000 φύλλα ημερησίως και σε δέκα χρόνια ξεπερνά το φράγμα τους ενός εκατομμυρίου. Εκλαϊκώνει την ειδησιογραφία και καθιερώνει πηχιαίους ασθσιακούς τίτλους, που θέλγουν τις μάζες. Τις μεθόδους του τις αντιγράφει ο μεγάλος ανταγωνιστής του Randolph Hearst με το *Journal*, που αγοράζει το 1895.

Να υποσημειώσουμε ότι η ίδια εκδοτική έκρηξη παρατηρείται και στα περιοδικά. Ενώ το 1865 έχουμε 700 περιοδικά σε όλη τη χώρα, το 1900 ο αριθμός ξεπερνά τις πέντε χιλιάδες, μεταξύ των οποίων και τα πολύ γνωστά *Atlantic Monthly*, *Harper's*, *Century* και *Nation*. Τα περισσότερα είναι συντηρητικά με έμφαση στα πολιτιστικά. Το *Forum* (1880) και η *Arena* (1889) είναι από τα πλέον δυναμικά. Ασχούν σοβαρή κριτική με άρθρα ειδικών. Ο Samuel S. McClure, με το *McClure's*, δημοσιεύει διηγήματα, ιστορικές μελέτες και πολιτικά άρθρα εναντίον της διαφθοράς. Στην ίδια γραμμή κινείται και το *Munsey's* του Frank A. Mansey, καθώς επίσης και το *Ladies Home Journal* του Edward W. Bok.

Ο μεγάλος ανταγωνισμός μεταξύ των εντύπων, ιδιαίτερα των εφημερίδων, μοιραία οδηγεί και στη χρήση αθέμιτων μέσων για την αύξηση της κυκλοφορίας και τον επηρεασμό της κοινής γνώμης. Χαρακτηριστική επί του προκειμένου είναι η περίπτωση της κουβανικής επανάστασης που προαναφέραμε, όπου οι δυο μεγαλοεκδότες

Pulitzer και Hearst, ευθυγραμμισμένοι με τις πολιτικές αποφάσεις της κυβέρνησης στέλνουν τους δημοσιογράφους τους στα πεδία των μαχών και τους ζητούν εκτενή ρεπορτάζ για τις βιαιοπραγίες των Ισπανών και μόνο. Και όταν δεν υπάρχουν οι ιστορίες, δε διατάζουν να τις κατασκευάσουν. Ο Hearst φέρεται να είχε σ' έναν από τους δημοσιογράφους του λίγο πριν από την αναχώρησή του για το κουβανικό μέτωπο: «Εσύ φέρε μου τις φωτογραφίες και 'γω θα σακαφιστώ τον πόλεμο». Τα αποτελέσματα αυτής της μονόπλευρης τοποθέτησης δεν αργούν να φανούν. Ο κόσμος, σαφώς επηρεασμένος από τη δημοσιογραφική κάλυψη του πολέμου, ζητάει τη δυναμική επέμβαση της κυβέρνησης McKinley για την αποκατάσταση της ειρήνης και δικαιοσύνης στην περιοχή.

2. Το 1887, λ.χ., 300.000 μετανάστες καταφθάνουν από Αγγλία και Γερμανία, 32.000 από Ιταλία και 17.000 από Ρωσία. Αυτή η κατάσταση θα αλλάξει στις αρχές του 20ού αιώνα. Το 1907 η Αγγλία και η Γερμανία στέλνουν 116.000 μετανάστες, ενώ η Ιταλία 285.000 και 258.000 η Ρωσία. Συνολικά τα χρόνια 1870-1910 φτάνουν στην Αμερική 11.000.000 μετανάστες.

3. Ενδεικτικά αναφέρουμε εδώ ότι το 1850 η βιομηχανία απασχολούσε 958.000 εργάτες έναντι 2.700.000 το 1880 και 3.200.000 το 1890.

4. Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει η ιστορικός της Standard Oil (1887) του John Rockefeller, Ida Tarbell, η επιχείρηση από τα πρώτα βήματά της ήταν τόσο τέλεια συγκεντρωτική που θύμιζε την οργάνωση της Καθολικής Εκκλησίας ή της κυβέρνησης του Ναπολέοντα. Η πολιτική της Standard Oil, γράφει η Tarbell, λειτουργούσε με βάση τη ρήση του Andrew Carnegie: «Βάλε όλα τ' αργά σου σ' ένα καλάθι, και μετά πρόσεχε το καλάθι». Με το τέλος του 19ου αιώνα η Standard Oil θα γίνει ο μεγαλύτερος παραγωγός πετρελαίου, έχοντας υπό τον έλεγχό της το 80% της τοπικής αγοράς. Όπως σημειώνει η Tarbell, ο Rockefeller έφτιαξε «μια σκεπτόμενη μηχανή», όπου όλα τα καλώδια κατέληγαν σ' αυτόν. Βλ. Ida M. Tarbell, *The History of the Standard Oil Company*, επιμ David M. Chalmers (New York, 1966).

5. Ο.π. James Oliver Robertson, *American Myth, American Reality* (New York: Hill and Wang, 1987), 184.

6. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι τονίζοντας την πρακτικότητα σε βάρος της θεωρίας, η νέα φιλοσοφία φέρνει στην επιφάνεια και τις εγγενείς αδυναμίες της, που οι επικριτές της συνοψίζουν απλά λέγοντας ότι, ενθαρρύνοντας ανοιχτά τον υλισμό, τον πραγματισμό και τον ατομικισμό, προσυπογράφεται και η ιδέα πως «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα».

7. E. P. Thompson, «Time, Work Discipline and Industrial Capitalism,» *Past and Present* 38 (1967): 86.

8. Daniel Rodgers, *The Work Ethic in Industrial American, 1850-1920* (Chicago: U of Chicago P, 1977) 28.

9. Alan Trachtenberg, *The Incorporation of American Culture and Society in the Gilded Age* (New York: Hill and Wang, 1982) 88.

10. Richard Current et. al., *The Essentials of American History*, β' έκδοση (New York: Alfred Knopf) 201.

11. Richard Sennett, *The Fall of Public Man* (New York, 1978) 230, 261.

12. Lawrence W. Levine, *Highbrow/Lowbrow: The Emergence of Cultural Hierarchy in America* (Cambridge, Mass.: Harvard UP, 1988) 194.

13. Η περίοδος αυτή συμπύκνει, όπως είπαμε, με την είσοδο εκατομμυρίων μη-αγγλόφωνων μεταναστών στη χώρα. Για τους περισσότερους νέους μετανάστες ο Shakespeare στο πρωτότυπο δε σήμαινε κάτι σπουδαίο, αφού ήταν ακατάληπτος. Γι' αυτό κάθε φορά που επιχειρούσαν να τον προσεγγίσουν το έπρατταν μέσα από τα φίλτρα και τις ευαισθησίες της μειονότητας. Με άλλα λόγια, σημασία δεν είχε η πιστή ανάγνωση/απόδοση του πρώτου λόγου αλλά η αποτελεσματική επικοινωνία με το «εδώ και τώρα» της παράστασης. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα των τάσεων της εποχής είναι μια εβραϊκή (Yiddish) παράσταση του *Hamlet* (1899), όπου ο Θεός του Άμλετ δεν είναι ο γνωστός σε όλους τους σαιξπηρολόγους βασιλιάς της Δανίας αλλά ένας ραβίνος που ζει σε ένα μικρό χωριό στη Ρωσία. Δε δηλητηρίασε, κατά το πρωτότυπο, τον πατέρα του Άμλετ, αλλά του ράγισε την καρδιά, φλερτάροντας και κερδίζοντας τελικά την καρδιά της γυναίκας του, Βασίλισσας Γετρούδης. Όσο διαδροματίζονται όλα αυτά, ο Άμλετ απουσιάζει κάπου εκτός Ρωσίας, όπου σπουδάζει θεολογία. Κατά τρόπο ανάλογο, λειτουργούν και οι επεμβάσεις στην παράσταση-διασκευή στα εβραϊκά του *Ρωμαίους και της Ιουλιέτας*. Εδώ οι δυο ερωτευμένοι νέοι είναι παιδιά αντίπαλων θρησκευτικών ομάδων. Ο Friar Lawrence είναι ένας προοδευτικός ραβίνος με αρετές ευαισθησίες να καταλάβει τον έρωτά τους. Σε άλλες παραστάσεις-διασκευές οι δυο νέοι επαναφέρονται στη ζωή, γιατί αυτό απαιτούσε το λαϊκό αίσθημα δικαιοσύνης ή ο Ρωμαίος εμφανίζεται έγκαιρα, πριν η Ιουλιέτα αποφασίσει να αυτοκτονήσει κ.ο.κ.

14. Το φαινόμενο αυτό συμπίπτει χρονικά με την καθιέρωση και στην Ευρώπη της ρομαντικής ιδέας του «Εγώ» του καλλιτέχνη ως αφετηρία και ως σημείο αναφοράς κάθε ερμηνείας. Ειδικά στο θέατρο η αντίληψη αυτή θα λειτουργήσει ανασταλτικά, αφού έτσι θα περιθωριοποιηθεί η παράσταση (ως κάτι παροδικό) και θα αναχθεί σε ελεγκτικό κέντρο η πρώτη γραφή του συγγραφέα.

15. *Harper's New Monthly Magazine* 34 (1867): 261.

16. John Sullivan Dwight, «Music as a Means of Culture,» *Atlantic Monthly* 26 (1870): 321-331.

17. Όπως το παραθέτει ο Joseph A. Mussulman, *Music in the Cultured Generation: A Social History of Music in America, 1870-1900* (Evanston, Ill., 1971) 89-91. Βλ. επίσης, Henry T. Finck, «Music and Morals,» στο *Chopin and Other Works* (New York, 1910) 143-182.

18. Για την ιστορία να πούμε ότι το baseball καθιερώνεται το 1876, όταν ιδρύεται το National League, με πρόεδρο τον Albert Spalding. Το 1883 δίνονται οι πρώτοι επίσημοι «παγκόσμιοι» αγώνες (world series), μετά το πέρας της κανονικής περιόδου. Την ίδια περίπου χρονική στιγμή θα γεννηθεί μέσα από τα κολέγια το football (η αμερικανική εκδοχή του ράγκμπι) και το basketball (από τον James A. Naismith), που είναι και το μόνο άθλημα με καθαρά αμερικανικές ρίζες. Το 1880 νομιμοποιείται η πυγμαχία. Το 1881 οι πλούσιοι απαντούν με το τένις και το 1888 με το πρώτο γήπεδο γκολφ στο Yonkers της Νέας Υόρκης. Το 1890 εμφανίζεται άλλο ένα «ταξικό» άθλημα, η ποδηλασία, που επηρεάζει και τη μόδα της εποχής.

19. Βέβαια δε λείπουν και κάποιες μεσαίες λύσεις, όπως η μουσική του Caruso, λ.χ., ή του Toscanini, που κατορθώνει να συνδυάσει με επιτυχία ψήγματα και από τα δυο επίπεδα. Είναι και άλλοι, όπως ο Fred Astaire, ο Louis Armstrong, ο Charlie Chaplin, οι οποίοι γίνονται αποδεκτοί και από τους «καλλιεργημένους» μόνο μετά θάνατον, οπότε και αποσπώνται από την επικίνδυνη ετικέτα του «λαϊκού» και εντάσσονται στους εκπροσώπους της «καλής» καλλιτεχνίας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το πρώτο κινηματογραφικό έργο, *The Birth of a Nation*, το οποίο με την εμφάνισή του εισπράττει την αδιαφορία των πνευματικών ανθρώπων, ως τέχνη λαϊκή, και μόνο με το πέρασμα του χρόνου, όταν πια το παίξιμο, η θεματολογία, η τεχνολογία, η κινησιολογία και η γλώσσα του γίνονται λιγότερο οικεία στις μάζες, επανεξετάζεται, για να ενταχθεί στα περιουσιακά στοιχεία της «υψηλής» τέχνης.

20. Frederick Law Olmsted, *Public Parks and the Enlargement of Towns* (Brookline, Mass., 1902) 46-48, 71.

21. Charles Loring Brace, *The Dangerous Classes of New York, and Twenty Years' Work Among Them* (New York, 1872) 68-69.

22. Βλ. το έργο συγγραφέων όπως ο Boucicault, ο Herne, ο Faulkner, ο Green, ο O' Neill κ.λπ.

23. Η κίνηση, όπως σημειώνουν οι ιστορικοί, χαρακτηρίζει όλη την αμερικανική ιστορία, από τους πρώτους αποίκους (προς το Νέο Κόσμο), τους πιονιέρηδες (προς τη Δυτική Ακτή), τους αγρότες (προς τα μεγάλα αστικά κέντρα), τους εργάτες και τους μετανάστες (προς αναζήτηση καλύτερης τύχης). Κανένας λαός δεν παρουσιάζει την ίδια συχνότητα (μετα)κίνησης όσο ο αμερικανικός. Η κίνηση τροφοδοτεί την πίστη στις απεριόριστες δυνατότητες της χώρας, στην επιτυχία, στην ατομική ελευθερία και ανεξαρτησία.

24. Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics* (New York: Basic Books, 1965).

25. Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* (New York: Double Day, 1974), τόμος I, 326.

26. Όπως έξοχα σχολιάζει το θέμα αυτό ο μεγάλος κριτικός Walter Benjamin, «δεν υπάρχει στοιχείο πολιτισμού που να μην είναι ταυτόχρονα και στοιχείο βαρβαρότητας», δηλαδή όλα υπάρχουν για να (εξ)υπηρετούν κάποιες πολιτικο-κοινωνικές ανάγκες. Βλ. Walter Benjamin, *Illuminations*, επιμ. Hannah Arendt, μτφ. Harry Zohn (New York: Schocken Books, 1969) 256.

27. Michel Foucault, *Discipline and Punish*, μτφ. Alan Sheridan (New York: Vintage/Random House, 1979) 145.

28. Υπό τύπον παρενθετικού σχολίου αξίζει να πούμε ότι, παρόλη τη σημασία που έχει το τοπίο στην αμερικανική σκέψη, είναι παράδοξο το γεγονός ότι ελάχιστοι συγγραφείς (ιδιαίτερα θεάτρου) έχουν ασχοληθεί μαζί του. Μ' εξαίρεση ίσως τον Sam Shepard, όλοι σχεδόν τείνουν να συγκεντρώνουν τη δράση τους μέσα στις σίγουρες στενωπούς ενός δωματίου ή, στην καλύτερη περίπτωση, μέσα στην ακτίνα δράσης του οικογενειακού περιβάλλοντος. Αντίθετα, οι Ευρωπαίοι, παρόλη τη δεσμευτική τους σχέση με το τοπίο, είναι αυτοί που διευρύνουν διαρκώς την τοπογραφία των δρώμενών τους (βλ. για παράδειγμα το έργο του Beckett, πιο παλιά του Γκαίτε, του Shakespeare, και βέβαια τους μεγάλους Έλληνες τραγικούς, όπου πλέον πρωταγωνιστεί η απεραντοσύνη και το άπιαστο του Τόπου σε σημείο που γίνεται μη-Τόπος).

29. John A. Kouwenhoven, *The Beer Can by the Highways: Essays on What's American About America* (Baltimore: The Johns Hopkins UP, 1988).